ลักษณะ ๒

บุคคล

โดย

อาจารย์พรชัย สุนทรพันธุ์

ข้อความทั่วไป

บุคคล คือสิ่งที่สามารถมีสิทธิและหน้าที่ได้ตามกฎหมาย เช่น อาจเป็นเจ้าของทรัพย์สิน เป็นเจ้าหนี้ลูกหนี้ได้ เป็นต้น ก็ซึ่งได้แก่มนุษย์เรานั่นเอง ไม่ว่าจะเป็นเด็ก ผู้ใหญ่ ผู้หญิง ผู้ชาย หรือเป็นคนพิการก็ถือว่าเป็นบุคคลทั้งนั้น ในสมัยโบราณมีระบบ "ทาส" ไม่นับว่าเป็นบุคคลเพราะไม่อาจมีสิทธิอย่างใด ๆ ตามกฎหมายได้ถือเป็นเพียงทรัพย์สินอย่างหนึ่ง อาจถูกซื้อ ขาย หรือแลกเปลี่ยนได้ ซึ่งเป็นความโหดร้ายทางสังคมมาก ฉะนั้น ในขณะนี้ระบบเรื่องทาสได้ถูกยกเลิกไปแล้วในบรรดาอารยประเทศทั้งหลาย

นอกจากนี้ กฎหมายยังตั้งสิ่งอื่นให้มีสภาพเป็นบุคคลด้วย สิ่งอื่นนี้ได้แก่ คนหมู่หนึ่ง หรือกองทรัพย์สินกองหนึ่ง หรือกิจการอันใดอันหนึ่งซึ่งกฎหมายยอมให้มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์ ยอมให้เป็นโจทก์พ้องในคดี ซึ่งเราเรียกบุคคลประเภทนี้ว่า นิติบุคคล

ฉะนั้น ในการศึกษาเรื่องบุคคล จึงแยกเป็น 2 หมวดด้วยกัน คือ

หมวด 1 บุคคลธรรมดา

หมวด 2 นิติบุคคล

หมวดที่ ๑ บุคคลธรรมดา

บทที่ ๑

การเริ่มสภาพบุคคล

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๕ บัญญัติว่า "สภาพบุคคลย่อมเริ่มแต่เมื่อคลอดแล้วอยู่รอดเป็นทารก — —" จากมาตรานี้จะเห็นได้ว่าการเริ่มสภาพบุคคลต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ ๒ ประการ กล่าวคือ

๑. การคลอด และ

๒. การอยู่รอดเป็นทารก

๑. การคลอด

มีปัญหาว่าอย่างไรจึงจะเรียกว่าเป็นการคลอดแล้ว จากตัวบทภาษาอังกฤษใช้คำว่า "Personality begins with the full completion of birth" ซึ่งมีความหมายว่าเป็นการคลอดที่บริบูรณ์แล้ว ในหนังสือคำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เรียงมาตรา โดยพระยาเทพวิฑูร ได้อธิบายว่า "ที่ว่าคลอดแล้วนั้นคือการคลอดที่เสร็จบริบูรณ์ตามวิชาแพทย์" การคลอดที่เสร็จบริบูรณ์ตามวิชาแพทย์นั้น ดร. วิฑูรย์ อิ้งประพันธ์ ซึ่งเป็นทั้งนิติศาสตร์บัณฑิต และแพทย์ศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต แห่งมหาวิทยาลัยบอนน์ ประเทศเยอรมันเขียนบทความเรื่อง "การเริ่มและการสิ้นสุดแห่งสภาพบุคคล" ในหนังสือบทบัญฑิตย์ เล่มที่ ๒๗ ปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้อธิบายเรื่องการคลอดว่า ตามหลักวิชาแพทย์แผนปัจจุบันนี้ถือการคลอดเริ่มแต่มีการเจ็บท้องคลอด และสิ้นสุดของการคลอด ถือเอาเมื่อเด็กและรกคลอดแล้ว รวมทั้งการหดตัวของมดลูก ซึ่งกว่าจะเสร็จเรียบร้อยจะกินเวลา ๑๕ นาที ถึง ๒ ชั่วโมงหลังเด็กคลอด ฉะนั้น การคลอดตามความหมายของแพทย์แผนปัจจุบันจึงเป็นช่วงเวลาอันยาวนานกว่าที่จะถือเป็นกำหนดเวลาเริ่มสภาพบุคคลตามความหมายของกฎหมายได้

เพราะเมื่อมาพิจารณาตามตัวบทเป็นภาษาอังกฤษที่ใช้คำว่า Personality begins with the full completion of birth ด้วยแล้วน่าจะหมายถึงการที่ทารกพ้นจากช่องคลอดของมารดาออกมาหมดตัวแล้วโดยไม่มีส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายติดอยู่ที่ช่องคลอด ส่วนการคลอดของรกหรือการหดตัวของมดลูกไม่มีความหมายในการพิจารณาการเริ่มสภาพบุคคลตามความหมายของกฎหมาย เพราะการพ้นจากช่องคลอดของทารก หมายถึงแยกตัวออกเมื่อมีชีวิตเป็นอิสระจากมารดา นับแต่ทารกพ้นจากช่องคลอดแล้ว ทารกนั้นก็ไม่มีความจำเป็นต้องใช้ออกซิเจนจากเลือดของมารดาอีกเพราะทารกสามารถใช้ปอดทำงานได้ ส่วนการตัดสายสะดือนั้น หลายคนเข้าใจว่าเป็นการแยกทารกจากมารดา โดยเด็ดขาดซึ่งความจริงทารกแยกจากครรภ์มารดาตั้งแต่พ้นช่องคลอดแล้ว การตัดสายสะดือจึงเป็นเพียงการแยกตัวทารกออกจากอวัยวะที่ไม่จำเป็นจะต้องใช้อีกต่อไป

ฉะนั้น ในเรื่องการคลอดนี้พอสรุปสาระสำคัญได้ว่า การคลอดแล้วนั้นคือการที่ทารกพ้นจากช่องคลอดโดยไม่มีอวัยวะเหลือติดอยู่ จะตัดสายสะดือหรือไม่ไม่เป็นข้อสำคัญก็ถือว่าเป็นการคลอดแล้ว

๒. *การอยู่รอดเป็นทารก*

การอยู่รอดเป็นทารก คือการหายใจของทารกนั้นเอง ข้อสาระสำคัญเมื่อทารกคลอดออกมาหมดตัว และหายใจได้แม้เพียงหนึ่งวินาที หรือเกิดมาแล้วทารกมีสุขภาพไม่แข็งแรงหรือพิการ ซึ่งอาจมีชีวิตได้ไม่นานก็ถือว่าทารกนั้นมีสภาพบุคคลแล้ว ส่วนทารกที่ตายก่อนคลอด หรือในขณะคลอดย่อมนับไม่ได้ว่ามีสภาพเป็นบุคคลเพราะไม่ได้เกิดมารอดอยู่

ปัญหาเรื่องการเริ่มสภาพบุคคลเป็นเรื่องสำคัญในทางกฎหมาย เพราะเมื่อมีสภาพบุคคลแล้ว บุคคลนั้นก็เริ่มมีสิทธิและหน้าที่ได้ตามกฎหมาย และจะพาดพิงไปถึงความรับผิดในทางอาญาที่มีการก่อให้เกิดการตายของบุคคล เพราะถ้าหากว่าทารกนั้นตายเพราะการกระทำของผู้นั้น หรือการกระทำของตัวมารดาเองโดยที่ผู้อื่น

เจตนาให้ทารกตายก่อนคลอดหรือขณะคลอด ผู้นั้นก็ยังไม่มีความผิดฐานฆ่าคนตายโดยเจตนา ตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๒๘๘ เพราะทารกนั้นยังไม่ได้มีสภาพเป็นบุคคล แต่อาจจะมีความผิดฐานแท้งบุตรตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๓๐๑ ถึงมาตรา ๓๐๕

ทารกในครรภ์มารดา

ตามหลักแล้ว บุคคลที่เริ่มมีสภาพบุคคลแล้วจึงจะมีสิทธิและหน้าที่ได้ตามกฎหมาย ทารกในครรภ์มารดานั้นยังไม่ถือว่ามีสภาพบุคคล แต่กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๕ วรรค ๒ ได้บัญญัติว่า "ทารกในครรภ์มารดาก็สามารถจะมีสิทธิต่าง ๆ ได้ หากว่าภายหลังเกิดมารอดอยู่" ที่กฎหมายบัญญัติเช่นนี้เข้าใจว่า ผู้ร่างกฎหมายได้คำนึงถึงเหตุการณ์ในอนาคตเกี่ยวกับทารกในครรภ์มารดาว่า ทารกในครรภ์มารดาควรจะได้รับสิทธิและความคุ้มครองทางกฎหมายบ้างถ้าเกี่ยวกับประโยชน์ของทารกนั้น ๆ เพราะไม่ต้องการให้เหตุที่ทารกในครรภ์มารดาที่ยังไม่คลอดออกมานั้นเป็นสิ่งขัดขวางต่อประโยชน์ของเด็กที่จะเกิดมามีชีวิตรอดอยู่ภายหลัง เช่น บิดาตายขณะที่เด็กยังอยู่ในครรภ์มารดา หากไม่มีบทบัญญัติมาตรา ๑๕ วรรค ๒ นี้แล้ว บุตรของผู้ตายที่อยู่ในครรภ์มารดาย่อมจะไม่มีสิทธิได้รับมรดกของผู้ตายแต่ประการใด

อย่างไรจึงจะเรียกว่าเป็นทารกในครรภ์มารดา ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะมรดก มาตรา ๑๖๐๔ บัญญัติว่า "บุคคลธรรมดาจะเป็นทายาทได้ก็ต่อเมื่อมีสภาพบุคคล หรือสามารถมีสิทธิได้ตามมาตรา ๑๕ แห่งประมวลกฎหมายนี้ในเวลาที่เจ้ามรดกถึงแก่ความตาย

เพื่อประโยชน์แห่งมาตรานี้ ให้ถือว่าเด็กที่เกิดมารอดอยู่ภายใน ๓๑๐ วัน นับแต่เวลาที่เจ้ามรดกถึงแก่ความตายนั้นเป็นทารกในครรภ์มารดาอยู่ในเวลาที่เจ้ามรดกถึงแก่ความตาย" และตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะครอบครัวมาตรา

๑๔๓๖ บัญญัติว่า "เด็กเกิดแต่หญิงขณะเป็นภรรยาชาย หรือภายใน ๓๑๐ วัน นับแต่วันที่การสมรสสิ้นสุดลง ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นบุตรของชายที่เป็นสามีหรือเคยเป็นสามีแล้วแต่กรณี" เมื่อพิจารณาทั้งสองมาตรานี้ประกอบแล้วก็จะเห็นได้ว่าข้อสันนิษฐานของกฎหมายมีว่าทารกในครรภ์มารดา คือทารกที่เกิดภายใน ๓๑๐ วัน นับแต่วันที่เจ้ามรดกคือบิดาตาย หรือเกิดภายใน ๓๑๐ วัน นับแต่วันที่ขาดจากการสมรสตามที่กฎหมายสันนิษฐานไว้ภายใน ๓๑๐ วัน ก็ราว ๆ ๑๐ เดือนกว่าเด็กน้อยนั้นก็บัญญัติเผื่อไว้ในการคลอดของทารกให้ระยะถึง ๓๑๐ วัน เพราะทางแพทย์เห็นว่าเมื่อมีการเริ่มปฏิสนธิของรังไข่ แล้วทารกจะต้องคลอดภายในเวลาอย่างมาก ๒๘๖ วัน ฉะนั้น ถ้าใครอ้างว่าทารกนี้ไม่ใช่บุตรของเจ้าของมรดก หรือไม่ใช่บุตรของเขา (ในกรณีที่การสมรสสิ้นสุดลง) ทั้ง ๆ ที่ทารกนั้นเกิดมาภายใน ๓๑๐ วัน นับแต่เจ้ามรดกถึงแก่ความตาย หรือนับแต่ขาดจากการสมรสก็ต้องเป็นฝ่ายนำสืบข้อเท็จจริงต่อไป

วันเกิด

ได้ทราบมาแล้วว่า สภาพบุคคลเริ่มแต่เมื่อคลอดและอยู่รอดเป็นทารก ฉะนั้น วันใดก็ตามที่ทารกนั้นคลอดหรือเกิดก็จะเป็นวันเริ่มสภาพบุคคลของเขา แต่บางทีอาจมีปัญหาเกิดขึ้นได้ในกรณีที่ไม่ทราบวันเกิดของบุคคล แต่การที่ไม่รู้ว่าคนเราเกิดวันอะไร เดือนอะไร ปีอะไร ไม่น่าจะเกิดขึ้นได้ เพราะเมื่อเด็กเกิดมาคนที่เป็นหัวหน้าครอบครัวหรือบิดามารดาของเด็กต้องไปแจ้งการเกิดต่อนายทะเบียนราษฎร์ภายใน ๑๕ วันนับแต่วันเกิด (พระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎร์ พ.ศ. ๒๔๙๗) ฉะนั้น ถ้าใครอยากทราบว่าตัวเองหรือคนอื่น ๆ เกิดวัน เดือน ปีอะไร ก็ไปขอดูได้ที่สำนักงานนายทะเบียนราษฎร์ที่คน ๆ นั้นมีภูมิลำเนาอยู่ แต่อย่างไรก็ดี ยังมีปัญหาเกิดขึ้นได้อยู่เหมือนกัน กล่าวคือ ในกรณีที่ครอบครัวบางครอบครัวอยู่ห่างไกลความเจริญ และไม่ได้ไปแจ้งว่าบุตรของตนเกิดวันอะไร เดือนอะไร ปีอะไร หรือในกรณีที่ทะเบียนราษฎร์เกิดไฟไหม้สูญเสียไป และผู้นั้นก็จำไม่ได้ว่าเขาเกิดวันอะไร

เดือนอะไร ปีอะไร ด้วยเหตุนี้เมื่อมีปัญหาในทางกฎหมายเกิดขึ้น ในกรณีที่เอาเรื่องอายุมาเกี่ยวข้องที่จะต้องรู้ว่าเขาอายุเท่าไร เช่น ในกรณีบรรลุนิติภาวะ ซึ่งตาม ป.พ.พ. มาตรา ๑๙ บัญญัติว่า "เมื่อมีอายุครบยี่สิบปีบริบูรณ์ บุคคลย่อมพ้นจากภาวะผู้เยาว์ และบรรลุนิติภาวะ" หรือในกรณีเรื่องความสามารถของบุคคลในการทำนิติกรรม ถ้าคนๆนั้นยังไม่บรรลุนิติภาวะจะทำนิติกรรมใดๆ ต้องได้รับความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรมก่อน ถ้าทำไปโดยปราศจากความยินยอม ท่านว่าเป็นโมฆียะ ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๑ หรือในบทลงโทษในกฎหมายอาญาซึ่งบัญญัติเกี่ยวกับบทลงโทษผิดกันไปในกรณีที่ผู้กระทำความผิดที่มีอายุยังน้อย (ประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๗๓–๗๖ เป็นต้น) ด้วยเหตุนี้ การที่ต้องรู้บุคคลนั้น มีอายุเท่าใดจึงเกิดความสำคัญขึ้นมา ฉะนั้น เพื่อเป็นการขจัดปัญหาในกรณีที่ไม่ทราบว่าผู้นั้นเกิดวันใดกันแน่ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๖ ได้บัญญัติไว้ว่า "ถ้าเป็นพ้นวิสัยที่จะหยั่งรู้วันเกิดของบุคคลผู้ใด ท่านให้นับอายุบุคคลผู้นั้นตั้งแต่วันต้นแห่งปีปฏิทินหลวงซึ่งเป็นปีที่บุคคลผู้นั้นเกิด" จะเห็นว่า การที่ไม่ทราบวันเกิดว่า เขาเกิดวันที่เท่าใด เดือนอะไร เป็นเรื่องที่ค้นหาลำบาก แต่ปัญหาว่าเกิดปีอะไรนั้นเป็นเรื่องที่ไม่ลำบากนัก เพราะบางคนรู้ว่าตัวเองเกิดปีอะไร แต่ไม่ทราบว่าตัวเองเกิดวันอะไร เดือนอะไร เป็นเรื่องที่พบเห็นได้บ่อยๆ แต่ถ้าคนๆนั้นไม่ทราบอีกว่าเกิดปีอะไร พอจะสอบสวนจากคนที่อยู่ใกล้ชิด หรือคำนวณเอาจากรูปร่างโดยใช้หลักวิชาแพทย์ช่วย ฉะนั้น เมื่อทราบว่าคนๆนั้นเกิดปีอะไร ก็จะทราบได้ทันทีว่าผู้นั้นเกิดวันต้นแห่งปีปฏิทินหลวง ตามมาตรา ๑๖

วันต้นปีปฏิทินหลวงของประเทศไทยในสมัยก่อนเราถือเอาวันที่ ๑ เมษายน เป็นวันต้นปีแห่งปฏิทินหลวง ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๓ ได้มีพระราชบัญญัติปีปฏิทินหลวง พ.ศ. ๒๔๘๓ ให้ถือวันที่ ๑ มกราคม เป็นวันต้นแห่งปี

ปฏิทินหลวงให้มีผลนับจากวันประกาศนั้นไปอีก ๓๐ วัน กล่าวคือ การใดที่ทำขึ้นหรือเกิดขึ้นก่อนวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ ถ้ากำหนดให้คำนวณเป็นปี ต้องถือวันที่ ๑ เมษายน เป็นวันต้นปี และในทางกลับกัน ถ้าเกิดขึ้นตั้งแต่วันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ มาแล้ว ให้ถือว่าต้นปีคือ ๑ มกราคม เป็นต้นไป

บทที่ ๒

สิ่งที่ได้แก่สภาพบุคคล

ส่วนประกอบของสภาพบุคคล

บุคคลธรรมดาเมื่อได้สภาพบุคคลมาแล้วก็จำเป็นที่จะต้องมีสิ่งประกอบสภาพบุคคล เพื่อให้รู้ว่าบุคคลนั้นเป็นใคร มีภูมิลำเนาที่ไหน และมีสถานะตามกฎหมายอย่างไร สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนประกอบของสภาพบุคคล ซึ่งอาจแยกหัวข้อที่ควรศึกษาดังต่อไปนี้

๑. ชื่อ

๒. ภูมิลำเนา

๓. สถานะ

๔. ความสามารถ

๑. ชื่อ

ชื่อบุคคล

คือถ้อยคำที่ตั้งขึ้นเพื่อเรียกบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ เป็นการบ่งถึงตัวบุคคลนั้นให้แตกต่างจากบุคคลอื่น เช่น ประสิทธิ์, ศักดิ์, บุษกร เป็นต้น

บัญหาเรื่องชื่อบุคคล มีหัวข้อที่ควรศึกษาดังต่อไปนี้

๑. ชื่อบุคคลมีอะไรบ้าง

ตาม พ.ร.บ. ชื่อบุคคล พ.ศ. ๒๕๐๕ มาตรา ๕ บัญญัติว่า "ผู้มีสัญชาติไทย

ต้องมีชื่อตัวและชื่อสกุล และจะมีชื่อรองก็ได้" ฉะนั้น ชื่อของบุคคลพึงแยกพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

(๑) ชื่อตัว

ชื่อตัว เป็นชื่อประจำบุคคลแต่ละบุคคล ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากบิดามารดาหรือผู้อื่นโดยความเห็นชอบของบิดามารดา หรือเจ้าตัว แต่ในการตั้งชื่อนั้นตาม พ.ร.บ. ชื่อบุคคล พ.ศ. ๒๕๐๕ มาตรา ๑๖ บัญญัติว่า "ชื่อตัวหรือชื่อรองต้องไม่พ้องหรือมุ่งหมายให้คล้ายกับพระปรมาภิไธย, พระนามของพระราชินี, หรือราชทินนาม และต้องไม่มีคำหรือความหมายหยาบคาย"

(๒) ชื่อสกุล

ชื่อสกุล เป็นชื่อประจำวงศ์สกุลหรือประจำครอบครัว ซึ่งหมายความว่าเป็นชื่อประจำวงศ์สกุลที่สืบเนื่องมาเพราะผลของกฎหมายที่บุคคลนั้นเกิด มีสภาพบุคคลอยู่ในครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง บุตรที่เกิดมามีสภาพบุคคลจึงได้ชื่อสกุลของบิดาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๕๓๓ ซึ่งบัญญัติว่า "บุตรชอบด้วยกฎหมายมีสิทธิใช้นามสกุล และรับมรดกได้" และในกรณีที่หาตัวผู้เป็นบิดาไม่ได้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๕๒๕ ให้ถือว่าเป็นบุตรโดยชอบตามกฎหมายของมารดา คือใช้ชื่อสกุลของมารดา นอกจากนี้ในกรณีที่หาตัวบิดาและมารดาไม่ได้ พ.ร.บ. ชื่อบุคคล พ.ศ. ๒๕๐๕ มาตรา ๑๕ บัญญัติว่า "เมื่อเด็กนั้นอยู่ในสถานพยาบาล, สถานสงเคราะห์ หรือสถานอุปการะเลี้ยงดูเด็ก ผู้อุปการะเลี้ยงดูเด็ก, เจ้าของสถานพยาบาล, สถานสงเคราะห์, หรือสถานอุปการะเลี้ยงดูเด็กแล้วแต่กรณีอาจขอจดทะเบียนชื่อสกุลให้เด็กเหล่านั้นได้"

ชื่อสกุลนี้ ประเทศไทยเริ่มใช้บังคับให้ทุกคนมีชื่อสกุลครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ โดยพระราชบัญญัติขนานนามสกุล

การตั้งชื่อสกุลนั้น พ.ร.บ. ชื่อบุคคล พ.ศ. ๒๕๐๕ มาตรา ๘ วางหลักเกณฑ์ไว้ดังนี้

"ชื่อสกุลต้อง"

(๑) ไม่พ้องหรือมุ่งหมายให้คล้ายกับพระปรมาภิไธยหรือพระนามของพระราชินี

(๒) ไม่พ้องหรือมุ่งหมายให้คล้ายกับราชทินนาม เว้นแต่ราชทินนามของตน ของผู้บุพการี หรือของผู้สืบสันดาน

(๓) ไม่ซ้ำกับชื่อสกุลที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ หรือชื่อสกุลที่ได้จดทะเบียนไว้แล้ว

(๓) ชื่อรอง

ชื่อรองเป็นชื่อประกอบถัดไปจากชื่อตัว ชื่อรองนี้มีประโยชน์ในกรณีที่ชื่อบุคคลของบุคคลหนึ่งเกิดไปพ้องกับบุคคลอื่น ๆ การมีชื่อรองจึงเป็นกระโยชน์ในการมุ่งให้รู้ตัวแน่นอนว่า เป็นบุคคลใดแน่ในระหว่างผู้ที่มีชื่อพ้องกันหลายคน เช่นมีบุคคลสองคนทำงานในที่เดียวกัน และแผนกเดียวกัน บังเอิญชื่อซ้ำกัน ชื่อนายสมศักดิ์ รักสกุล และนายสมศักดิ์ รักเรียน แม้จะมีนามสกุลคนละนามสกุล แต่คนไทยนิยมเรียกชื่อตัว ถ้านายสมศักดิ์คนใดคนหนึ่งมีชื่อรอง ก็เป็นการสะดวกในการเรียก เพื่อบ่งว่าเป็นคนไหน เช่น นายสมศักดิ์ รักสกุลมีชื่อรองว่ากล้า เราเรียกชื่อนายสมศักดิ์ได้ดังนี้ คือนายสมศักดิ์ กล้า รักสกุล เป็นต้น จะเห็นว่ากล้าเป็นชื่อรองซึ่งอยู่ถัดจากชื่อตัว คืออยู่กลางระหว่างชื่อตัวและชื่อสกุล

นอกจากนี้ ชื่อตัว, ชื่อสกุล, และชื่อรองแล้ว ยังมีชื่อบางอย่างที่นักศึกษาควรรู้ไว้เป็นความรู้ เช่น

๑. **ชื่อฉายา** เป็นชื่อที่ผู้อื่นตั้งขึ้นเพื่อเรียกบุคคลใดบุคคลหนึ่งตามลักษณะรูปร่าง หรือคุณสมบัติของผู้ที่เป็นเจ้าของชื่อนั้น เช่นคนรูปร่างผอมสูงเพื่อน ๆ ตั้งชื่อว่าโกร่ง เป็นต้น

๒. **ชื่อแฝง** เป็นชื่อซึ่งบุคคลผู้เป็นเจ้าของตั้งขึ้นเองเพื่อใช้เรียกเฉพาะในกิจการบางอย่างตามความชอบใจของตน เช่น ใช้ในการประพันธ์ การแสดงหรือการชกมวย เป็นต้น

๓. **ชื่อบรรดาศักดิ์** ในสมัยก่อนได้มีประเพณีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้แก่ข้าราชการหรือประชาชนผู้ทำความดีความชอบด้วยการตั้งให้เป็นขุน, หลวง, พระ, พระยา เป็นต้น ฉะนั้น ชื่อบรรดาศักดิ์คือชื่อพระราชทาน ซึ่งตามพระราชบัญญัติชื่อบุคคล พ.ศ. ๒๕๐๕ มาตรา ๗ บัญญัติว่า "ผู้ใดรับพระราชทานบรรดาศักดิ์ หรือผู้เคยได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ แต่ได้ออกจากบรรดาศักดิ์นั้นโดยมิได้ถูกถอด จะใช้ราชทินนามตามบรรดาศักดิ์นั้นเป็นชื่อตัวหรือชื่อรองก็ได้"

๒. ลักษณะพิเศษของชื่อบุคคล

(๑) ชื่อบุคคลไม่อาจได้มาหรือเสียไปโดยอายุความ

ชื่อบุคคลเป็นของประจำและประกอบสภาพบุคคล ซึ่งต่างกับเรื่องสิทธิและกรรมสิทธิ์ ชื่อของบุคคลย่อมไม่อาจเป็นวัตถุแห่งสิทธิอันจะก่อให้เกิดการได้มาหรือสูญเสียไปโดยอายุความ เช่น ในเรื่องการได้กรรมสิทธิ์โดยการครอบครองปรปักษ์ ตามป.พ.พ. มาตรา ๑๓๘๒ บุคคลอาจได้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่นด้วยการเข้าถือเอาโดยความสงบเปิดเผย และด้วยเจตนาสุจริต ซึ่งถ้าเป็นอสังหาริมทรัพย์ ผู้นั้นได้ครอบครองเป็นเวลาสิบปี หรือถ้าเป็นสังหาริมทรัพย์ได้ครอบครอง

เป็นเวลาห้าปี เรียกว่าผู้นั้นได้กรรมสิทธิ์โดยอายุความ แต่ชื่อนั้นแม้จะมีบุคคลอื่นแอบเอาไปใช้จะช้านานสักเพียงใด ถ้าเจ้าของทราบเข้าก็อาจฟ้องร้องขอให้ศาลสั่งห้ามได้

(๒) ชื่อบุคคลเป็นสิ่งที่ไม่อาจจำหน่ายหรือยกให้แก่กันได้

ชื่อของบุคคลไม่อาจเป็นวัตถุแห่งการซื้อขายหรือโอนให้กันได้ ไม่ว่าจะโดยนิติกรรมหรือทางพินัยกรรม เพราะเป็นสิทธิเฉพาะตัว แต่ทั้งนี้ไม่รวมถึงชื่อในทางการค้าขาย

(๓) ชื่อบุคคลต้องอยู่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง เช่น ชื่อบุลศักดิ์บุลศักดิ์ตลอดชีวิต เพื่อป้องกันความยุ่งยาก ถ้าปล่อยให้เปลี่ยนชื่อได้ไม่จำกัดก็อาจจะเป็นช่องทางให้เกิดการทุจริตในวงงานธุรกิจได้ง่าย

แต่ชื่อบุคคลนี้อาจมีการเปลี่ยนได้โดยชอบด้วยกฎหมาย ดังจะกล่าวต่อไปคือ

๑. **โดยการขอเปลี่ยนชื่อโดยตรง** ตาม พ.ร.บ. ชื่อบุคคล พ.ศ. ๒๕๐๕ มาตรา ๑๖ และมาตรา๑๗ บัญญัติว่า ผู้ใดที่มีความประสงค์จะเปลี่ยนชื่อตัว, ชื่อรอง หรือชื่อสกุล ให้ยื่นคำขอต่อนายทะเบียนในท้องที่ที่ตนมีชื่ออยู่ในทะเบียนนั้น เพื่อนายทะเบียนท้องที่นั้นจะได้พิจารณาว่ามีเหตุผลสมควรอนุญาตหรือไม่ ถ้าเห็นสมควรให้เปลี่ยนแล้วก็จะดำเนินตามระเบียบราชการต่อไป

๒. **โดยผลของกฎหมาย** เช่น ในกรณีสมรส หญิงมีสามีให้ใช้ชื่อสกุลของสามี (ตาม พ.ร.บ. ชื่อบุคคล พ.ศ. ๒๕๐๕ มาตรา ๑๒) หรือในกรณีเป็น**บุตรบุญธรรมบุตรบุญธรรมใช้ชื่อสกุลของผู้รับบุตรบุญธรรมได้** (ป.พ.พ. มาตรา ๑๕๘๙/๒๘) หรือในกรณี**ที่เด็กซึ่งไม่ปรากฏบิดามารดา** และโรงพยาบาลหรือสถานเลี้ยงเด็กได้ขอจดทะเบียนชื่อสกุลให้แล้ว ต่อมาภายหลังปรากฏตัวบิดาก็ย่อมขอเปลี่ยนมาใช้ชื่อสกุลบิดามารดาได้ หรือในกรณีหญิงมีสามี ต่อมาได้ขาดจากการสมรสโดยการหย่า ย่อมกลับไปใช้ชื่อสกุลเดิมของตน (ตาม พ.ร.บ. ชื่อบุคคล พ.ศ. ๒๕๐๕ มาตรา ๑๓) เป็นต้น

๓. การคุ้มครองชื่อบุคคล

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๘ บัญญัติว่า "สิทธิของบุคคลในการที่จะใช้นามอันชอบที่จะใช้ได้นั้น ถ้ามีบุคคลอื่นโต้แย้งก็ดี ถ้าบุคคลผู้เจ้าของนามนั้นต้องเสื่อมเสียประโยชน์เพราะการที่มีผู้อื่นมาใช้นามเดียวกันโดยมิได้รับอำนาจให้ใช้ได้ก็ดี ท่านว่าบุคคลผู้เจ้าของนามจะเรียกให้บุคคลอื่นนั้นระงับความเสียหายก็ได้ ถ้าและเป็นที่พึงวิตกว่าจะต้องเสียหายอยู่สืบไป จะร้องขอต่อศาลให้สั่งห้ามก็ได้" ตามมาตรานี้คุ้มครองในการใช้ชื่อทุกชนิด ไม่จำกัดเฉพาะการใช้ชื่อตัว ชื่อรอง หรือชื่อสกุลเท่านั้น (โดยมากเป็นเรื่องชื่อสกุล) แต่ยังรวมไปถึงการใช้ชื่อในธุรกิจการค้าขายด้วย ตามมาตรา ๑๘ นี้ แยกการคุ้มครองการใช้ชื่อออกเป็น ๒ กรณีคือ

๑. กรณีที่บุคคลอื่นโต้แย้งการใช้ชื่อของเรา

๒. กรณีที่บุคคลอื่นเอาชื่อของเราไปใช้โดยมิได้รับอำนาจให้ใช้ เป็นเหตุให้เราเสื่อมเสียประโยชน์

กรณีที่ ๑ เป็นกรณีที่บุคคลอื่นโต้แย้งว่า การที่เราใช้ชื่อนั้นเราไม่มีสิทธิที่จะใช้ได้ ในเรื่องนี้เราเพียงแต่พิสูจน์ว่าเรามีสิทธิใช้ชื่อนั้นได้ เราก็ได้รับการคุ้มครองในการใช้ชื่อของเรา ตัวอย่างเช่น นามสกุลของเราพ้องกับนามสกุลของผู้โต้แย้งเราเพียงแต่พิสูจน์ว่านามสกุลของเรานี้ตกทอดจากบิดาของเรา และบิดาของเราใช้นามสกุลเดียวกับเขา เราก็มีสิทธิใช้นามสกุลนี้ ตามคำพิพากษาฎีกาที่ ๒๗๙/๒๔๗๙

กรณีที่ ๒ เป็นกรณีที่เราโต้แย้งการใช้ชื่อของบุคคลอื่นว่าเขาอาจเอาชื่อของเราไปใช้โดยมิได้รับอำนาจให้ใช้ได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องชื่อตัว ชื่อรอง ชื่อสกุล หรือชื่อในธุรกิจการค้า และการใช้ชื่อของเขานี้เป็นเหตุให้เราเสื่อมเสียประโยชน์ คำว่าเสื่อมเสียประโยชน์ในมาตรา ๑๘ นี้ หมายความถึงความเสียหายนั่นเอง และความเสียหายนี้ไม่จำกัดเฉพาะแต่ความเสียหายที่คำนวนเป็นเงินได้เท่านั้น ยังรวมถึงความ

เสียหายต่อชื่อเสียงเกียรติยศด้วย เช่น นาย ก. เป็นคนมีชื่อเสียงในกิจการค้า ปรากฏว่านาย ข. ซึ่งเป็นผู้ร้ายใช้นามสกุลเดียวกับนาย ก. เมื่อปรากฏว่านาย ข. ไม่มีสิทธิจะใช้นามสกุลของนาย ก. ดังนี้ นาย ก. มีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองการใช้ชื่อตามมาตรา ๑๘ นี้โดยห้ามมิให้นาย ข. ใช้นามสกุลของเขา เพราะการที่นาย ข. ใช้นามสกุลของนาย ก. อาจทำให้เกิดความเสียหายแก่เกียรติยศชื่อเสียงของนาย ก. ได้

การคุ้มครองชื่อตามมาตรา ๑๘ ตอนท้ายให้สิทธิแก่ผู้เป็นเจ้าของชื่อไว้ ๒ ประการ คือ

๑. ให้บุคคลอื่นนั้นระงับความเสียหาย ซึ่งการระงับความเสียหายนี้อาจให้ผู้ที่ไม่มีสิทธิใช้ชื่อนั้นชดใช้เป็นเงิน หรืออาจจะให้ประกาศในหนังสือพิมพ์เป็นเวลาเท่านั้นเท่านี้วัน เพื่อให้บุคคลภายนอกรู้ความจริงก็ได้ และ

๒. ถ้าเป็นที่พึงวิตกว่าจะต้องเสียหายอยู่สืบไป จะร้องขอต่อศาลให้สั่งห้ามก็ได้ หมายถึงว่าถ้าปล่อยให้ผู้ที่ไม่มีสิทธิใช้ชื่อนั้น ถ้าใช้ชื่อนี้ต่อไปจะทำให้เจ้าของหรือผู้มีสิทธิใช้ชื่อนี้เสียหายอยู่ต่อไป เจ้าของหรือผู้มีสิทธิใช้ชื่อนี้อาจร้องขอต่อศาลให้ศาลสั่งห้ามการใช้ชื่อของผู้ไม่มีสิทธิก็ได้

๒. ภูมิลำเนา

ภูมิลำเนา คือที่อยู่ตามกฎหมายของบุคคล หมายความว่าเป็นที่ที่กฎหมายถือหรือสมมติว่า บุคคลนั้นอาศัยอยู่ที่นั้นเสมอไป แม้ความจริงจะไม่ได้อยู่ที่นั้นตลอดเวลาก็ตาม

๑. ประโยชน์ของภูมิลำเนา

ประโยชน์ในการทราบภูมิลำเนาของบุคคลมีหลายประการ ดังจะกล่าวต่อไปนี้ เช่น

(๑) เขตอำนาจศาล

ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา ๔ และมาตรา ๕ กล่าวถึงเขตอำนาจศาลที่เกี่ยวข้องกับภูมิลำเนาของคู่ความไว้ดังต่อไปนี้

ก. คำฟ้องเกี่ยวด้วยอสังหาริมทรัพย์หรือสังหาริมทรัพย์หรือสิทธิ หรือประโยชน์ใด ๆ อันเกี่ยวแก่ทรัพย์นั้น ให้ยื่นฟ้องในเขตศาลที่ทรัพย์นั้นตั้งอยู่

แต่โจทก์อาจยื่นขอต่อศาลในเขตที่จำเลยมีภูมิลำเนาก็ได้ โดยทำเป็นคำร้องแสดงให้เห็นว่า การพิจารณาในศาลนั้น ๆ จะเป็นการสะดวก ศาลจะใช้ดุลพินิจอนุญาตให้โจทก์ยื่นคำฟ้องตามที่ขอนั้นก็ได้

ข. คำฟ้องอื่น ๆ ให้ยื่นต่อศาลที่จำเลยมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตศาล แต่ถ้าโจทก์มีความประสงค์ที่จะยื่นคำฟ้องต่อศาลที่มูลคดีเกิดขึ้นในเขตศาลนั้น หรือในคดีที่ไม่มีข้อพิพาท ถ้าโจทก์มีความประสงค์ที่จะยื่นคำฟ้องต่อศาลที่โจทก์มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตศาลนั้น เมื่อโจทก์ยื่นคำขอโดยทำเป็นคำร้องแสดงให้เห็นว่า การพิจารณาคดีในศาลนั้น ๆ จะเป็นการสะดวก ศาลจะใช้ดุลพินิจอนุญาตให้โจทก์ยื่นคำฟ้องตามที่ขอนั้นก็ได้

ค. ในกรณีที่เกี่ยวด้วยหนี้เหนือบุคคล ระหว่างเจ้าหนี้ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศไทย และลูกหนี้มีภูมิลำเนาอยู่ในต่างประเทศ หากลูกหนี้เข้ามาในประเทศไทยชั่วคราว ไม่ว่าจะเกิดมูลคดีในประเทศใด หรือมูลคดีจะเป็นประการใดก็ตาม เจ้าหนี้จะยื่นคำฟ้องขอให้บังคับตามสิทธิเช่นว่านั้นในศาลซึ่งตนมีภูมิลำเนาอยู่

ง. ในกรณีคดีที่ต้องฟ้องจำเลยร่วมกันหลายคน ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตศาลของศาลสองศาล หรือกว่านั้นขึ้นไป และมูลคดีความแห่งคดีไม่อาจแบ่งแยกจากกันได้ โจทก์จะเสนอคำฟ้องจำเลยเหล่านั้นต่อศาลใดศาลหนึ่งเช่นว่านั้นก็ได้

ส่วนในคดีอาญานั้น ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๒๒ หลักทั่วไปให้ฟ้องในศาลที่อยู่ในท้องที่ที่ความผิดเกิดขึ้น แต่ยังมีข้อยกเว้นไว้ว่าอาจยื่นฟ้องต่อศาลในเขตที่จำเลยมีที่อยู่ก็ได้

(๒) การส่งคำคู่ความ, เอกสารหรือหมายเรียกพยาน

ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา ๗๔ และมาตรา ๘๑ วางหลักทั่วไปว่า การส่งคำคู่ความ เอกสารหรือหมายเรียกพยานให้ส่ง ณ ภูมิลำเนาของบุคคลนั้น และถ้าไม่พบตัวผู้รับ เมื่อได้ส่งให้แก่บุคคลใดที่มีอายุเกินยี่สิบปีซึ่งอยู่ในบ้านเดียวกันกับผู้รับก็ถือว่า เป็นการส่งที่ชอบด้วยกฎหมายแล้วตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา ๗๖ นอกจากนี้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา ๗๙ ยังกล่าวต่อไปว่า ถ้าไม่อาจนำส่งคำคู่ความหรือเอกสารได้ ศาลอาจสั่งให้ปิดคำคู่ความ หรือเอกสารนั้นไว้ที่แลเห็นได้ง่าย ณ ภูมิลำเนาของคู่ความหรือบุคคลที่มีชื่อระบุไว้ในคำคู่ความหรือเอกสารก็ได้

(๓) การชำระหนี้ ถ้ามีปัญหาว่าลูกหนี้จะต้องชำระหนี้ให้แก่เจ้าหนี้ ณ ที่ใดประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๓๒๔ บัญญัติว่า "เมื่อมิได้แสดงเจตนาไว้โดยเฉพาะเจาะจงว่า จะพึงชำระหนี้ ณ สถานที่ใดไซร้ หากจะต้องส่งมอบทรัพย์เฉพาะสิ่ง ท่านว่าต้องส่งมอบกัน ณ สถานที่ซึ่งทรัพย์นั้นได้อยู่ในเวลาเมื่อก่อให้เกิดหนี้นั้น ส่วนการชำระหนี้โดยประการอื่น ท่านว่าต้องชำระ ณ สถานที่ซึ่งเป็นภูมิลำเนาปัจจุบันของเจ้าหนี้"

(๔) การสาบสูญ

บุคคลใดถูกศาลสั่งให้เป็นคนสาบสูญถือหลักว่า บุคคลนั้นหายไปจากภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่ ไม่มีใครทราบแน่นอนว่าเป็นตายร้ายดีอย่างไรในกรณีธรรมดาเป็นเวลา ๗ ปี และในกรณีพิเศษเป็นเวลา ๓ ปีตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๖๔

(๕) สิทธิทางการเมือง

ตามพระราชบัญญัติเลือกตั้ง สิทธิของบุคคลในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ดี คุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งก็ดี กฎหมายถือเกณฑ์การมี

ภูมิลำเนาเป็นสำคัญ

๒. การกำหนดภูมิลำเนา

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๔๔ บัญญัติ "ภูมิลำเนาของบุคคลธรรมดา ได้แก่ถิ่นอันบุคคลนั้นมีสถานที่อยู่เป็นแหล่งสำคัญ" จากมาตรา ๔๔ นี้จะเห็นได้ว่า ภูมิลำเนาของบุคคลจึงมีลักษณะสำคัญ ๒ ประการ

(๑) เป็นที่อยู่ของบุคคล และ

(๒) สถานที่อยู่อันเป็นแหล่งสำคัญ

(๑) เป็นที่อยู่ของบุคคล หมายถึงถิ่นที่ซึ่งบุคคลพักอาศัยอยู่เพื่อเป็นที่อยู่หลับนอน ไม่คำนึงว่าที่อยู่นั้นจะเป็นบ้าน ตึกแถว หรือกระท่อมก็ตาม สถานที่นั้นเป็นที่กินอยู่หลับนอนของบุคคลใดสถานที่นั้น ก็คือที่อยู่ของบุคคลนั้น ถึงแม้ว่าบางคนจะใช้เวลาวันๆ หนึ่งอยู่ในบ้านน้อยกว่าที่ทำงานหรือตามสถานเริงรมย์ต่างๆ

(๒) สถานที่อยู่อันเป็นแหล่งสำคัญ บุคคลบางคนมีถิ่นที่อยู่หรือบ้านหลายแห่ง สถานที่อยู่ใดเป็นแหล่งสำคัญจึงจะถือว่าเป็นภูมิลำเนาของบุคคลนั้น สถานที่อยู่อันเป็นแหล่งสำคัญหมายถึงสถานที่อยู่ที่บุคคลนั้นตั้งใจอยู่เป็นหลักฐาน คือตั้งใจที่จะอยู่ตลอดไป ไม่ใช่ไปพักอาศัยอยู่ชั่วคราวหรือชั่วกิจธุระบางสิ่งบางอย่างเท่านั้น ตัวอย่างนาย ก. มีบ้านและครอบครัวอยู่ที่กรุงเทพฯ และกรุงเทพฯ เป็นที่อยู่ปกติของนาย ก. แต่นาย ก. มีบ้านพักสำหรับตากอากาศอยู่ที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์และที่จังหวัดชลบุรีอีกแห่งละ ๑ บ้าน นาย ก. จะไปพักตากอากาศที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์และที่จังหวัดชลบุรีทุกเดือน เดือนละ ๒–๓ วัน ดังนี้ต้องถือว่า นาย ก. มีภูมิลำเนาอยู่ที่กรุงเทพฯ เพราะเป็นสถานที่เขาอยู่กินกับครอบครัวซึ่งเป็นที่ที่นาย ก. ตั้งใจอยู่เป็นหลักฐาน หรือในกรณีที่นาย ก. ไปธุรกิจการค้าที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นเวลา ๒–๓ เดือนทุกปีก็ยังถือได้ว่านาย ก. มีภูมิลำเนาอยู่ที่กรุงเทพฯ นั่นเอง

นอกจากหลักธรรมดาที่ว่า ภูมิลำเนาของบุคคลคือถิ่นที่อยู่อันแหล่งสำคัญของเขาตามมาตรา ๔๔ นี้แล้ว ยังอาจมีปัญหาในเรื่องการกำหนดภูมิลำเนาในกรณีต่าง ๆ ไว้ด้วย ดังนี้

๑. ถ้าบุคคลธรรมดามีถิ่นที่อยู่หลายแห่งซึ่งอยู่สับเปลี่ยนกันไปก็ดี หรือมีหลักแหล่งที่ทำการเป็นปกติต่างแห่งหลายแห่งก็ดี ท่านให้ถือเอาแห่งใดแห่งหนึ่งดังกล่าวมาก่อนและหลังนั้นว่าเป็นภูมิลำเนาของบุคคลนั้น (มาตรา ๔๕) ตัวอย่างเช่น นาย ก. มีภรรยา ๒ คน อยู่ที่กรุงเทพฯ ๑ คน อยู่จังหวัดสมุทรปราการ ๑ คน นาย ก. ผลัดไปนอนบ้านละ ๑๕ วันทุกเดือนตลอดมา กฎหมายให้ถือแห่งใดแห่งหนึ่งดังกล่าวมาก่อนหรือหลังนั้นเป็นภูมิลำเนาของนาย ก. หรือมีหลักแหล่งที่ทำการเป็นปกติต่างแห่งหลายแห่ง เช่น นาย ก. เป็นพ่อค้า มีร้านค้าที่กรุงเทพฯ และที่จังหวัดนครสวรรค์ นาย ก. จะต้องไป ๆ มา ๆ ระหว่างกรุงเทพฯ และจังหวัดนครสวรรค์ตลอดเวลาเช่นนี้ ความสำคัญของที่ทำการทั้งสองแห่งนี้ไม่ยิ่งหย่อนต่อกัน ฉะนั้น กฎหมายให้ถือเอาแห่งใดแห่งหนึ่ง คือกรุงเทพฯ หรือจังหวัดนครสวรรค์เป็นภูมิลำเนาของนาย ก. ได้

๒. ถ้าภูมิลำเนาไม่ปรากฏ ท่านให้ถือว่าถิ่นที่อยู่เป็นภูมิลำเนา (มาตรา ๔๖) ตัวอย่างเช่น นาย ก. ไม่เคยมีถิ่นที่อยู่ที่ใดเป็นแหล่งสำคัญ นาย ก. หาเลี้ยงชีพด้วยการเร่ร่อนรับจ้างทำงานเป็นกรรมกรช่างก่อสร้างไปตามจังหวัดต่าง ๆ แห่งละปีหรือ ๒ ปีบ้างแล้วแต่งาน เวลานี้นาย ก. เป็นลูกจ้างบริษัทรับเหมาก่อสร้างอยู่ที่จังหวัดนครสวรรค์ ดังนี้จะเห็นว่า นาย ก. เป็นบุคคลที่ไม่มีภูมิลำเนา เพราะเขาไม่มีถิ่นที่อยู่เป็นแหล่งสำคัญ แต่อย่างไรก็ตาม การมีถิ่นที่อยู่ซึ่งขณะนี้อยู่ที่จังหวัดนครสวรรค์ ฉะนั้น ต้องถือว่าภูมิลำเนาของนาย ก คือจังหวัดนครสวรรค์

๓. บุคคลธรรมดาซึ่งเป็นผู้ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง หรือเป็นผู้ครองชีพในการเดินทางไปมา ปราศจากสำนักหลักแหล่งที่ทำการงานก็ดี พบตัวในถิ่นไหน ท่านให้ถือเอาว่าถิ่นนั้นเป็นภูมิลำเนาของบุคคลนั้น (มาตรา ๔๗) ตัวอย่างเช่น พวกคนจรจัดหรือพวกคนขอทานไม่มีที่พักอาศัย เดินทางท่องเที่ยวไปในที่ต่างๆ หากินไปวันๆ หนึ่ง หรือพวกที่มีอาชีพในการเป็นพ่อค้าเรือเร่ขึ้นล่อง เที่ยวซื้อของจากแห่งหนึ่งไปขายอีกแห่งหนึ่งตลอดเวลาเช่นนี้ ย่อมเป็นการยากที่จะหาถิ่นที่อยู่ของบุคคลผู้นั้นได้ ฉะนั้น ให้ถือว่าบุคคลสองจำพวกนี้พบตัวในถิ่นไหน ท่านให้ถือเอาว่าถิ่นนั้นเป็นภูมิลำเนาของบุคคลนั้น

๔. ถ้าได้เลือกเอาถิ่นใดเป็นภูมิลำเนาแต่เฉพาะการจะทำการอันใดอันหนึ่ง ท่านให้ถือว่าถิ่นนั้นเป็นภูมิลำเนาในการอันนั้น (มาตรา ๔๙) ตัวอย่างเช่น นาย ก. เป็นช่างก่อสร้างซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพฯ ประมูลสร้างสะพานหลายแห่งในจังหวัดเชียงใหม่ได้ เพื่อสะดวกในการปฏิบัติงานและทำสัญญากับบุคคลภายนอกทางจังหวัดเชียงใหม่ เช่นในการซื้อไม้, อิฐ, ปูน, ทราย หรือปูนซีเมนต์ เป็นต้น นาย ก. อาจตกลงกับบุคคลภายนอกกำหนดภูมิลำเนาที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นภูมิลำเนาเฉพาะการในการก่อสร้างสะพานนั้นก็ได้ แต่สำหรับกิจการอื่นๆ คือนอกจากการสร้างสะพานแล้วก็จะต้องถือว่า นาย ก. มีภูมิลำเนาอยู่ที่กรุงเทพฯ

๓. การย้ายภูมิลำเนา

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๔๘ บัญญัติว่า "ภูมิลำเนาย่อมเปลี่ยนไปด้วยการย้ายที่อยู่พร้อมด้วยเจตนาปรากฏว่าจงใจจะเปลี่ยนภูมิลำเนา" จะเห็นได้ว่า บุคคลนั้นอาจจะเปลี่ยนไปมีภูมิลำเนาใหม่ได้เมื่อเข้าหลักเกณฑ์ ๒ ประการคือ

(๑) การย้ายที่อยู่ และ

(๒) เจตนาจงใจจะเปลี่ยนภูมิลำเนา

(๑) การย้ายที่อยู่ หมายถึงการเปลี่ยนที่อยู่โดยมีการโยกย้ายสิ่งของจากที่อยู่เดิมไปอยู่ที่อยู่ใหม่ หรือย้ายครอบครัวจากที่อยู่เดิมไปอยู่ที่อยู่ใหม่

(๒) เจตนาจงใจจะเปลี่ยนภูมิลำเนา เรื่องนี้เป็นปัญหาที่ยากในการที่จะดูเจตนาของแต่ละบุคคลว่า การที่บุคคลใดย้ายของหรือย้ายครอบครัวจากบ้านที่อยู่เดิมแล้วไปอยู่ที่อยู่แห่งใหม่ เขาจะมีเจตนาจงใจจะเปลี่ยนภูมิลำเนาหรือไม่ ซึ่งการพิจารณาดูเจตนานี้ ต้องดูจากพฤติการณ์ในการกระทำของเขาที่แสดงออกมาให้ปรากฏอันเป็นที่เห็นได้ว่าเขามีเจตนาหรือมีความตั้งใจที่จะเปลี่ยนภูมิลำเนา เช่น เมื่อย้ายไปอยู่ที่ใหม่แล้ว ได้แจ้งการย้ายออกจากนายทะเบียนที่อยู่เดิม และแจ้งย้ายเข้าไปอยู่ที่อยู่ใหม่ต่อเจ้าพนักงานนายทะเบียนราษฎร์ประจำท้องถิ่นนั้น หรือได้ขายบ้านหลังเดิมแล้วซื้อบ้านหลังใหม่อยู่ หรือได้ยื่นรายการแสดงภาษีเงินได้ ณ ที่ว่าการอำเภอท้องที่ที่ตนมีที่อยู่ใหม่ หรือยอมรับหมายเรียกในฐานะเป็นจำเลยไปให้แก้คดีที่ศาลซึ่งตนมีที่อยู่ใหม่ในเขตศาลนี้โดยไม่คัดค้าน หรือได้มีการแจ้งที่อยู่ใหม่ในหนังสือสำคัญใด ๆ อันเป็นที่เห็นได้ชัดว่า เขามีเจตนาจะเปลี่ยนภูมิลำเนา เป็นต้น

การเปลี่ยนภูมิลำเนานั้น ต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ทั้ง ๒ ประการ คือ ต้องมีการย้ายที่อยู่ และเจตนาจงใจจะเปลี่ยนภูมิลำเนา การที่บุคคลใดแจ้งการย้ายออกจากที่อยู่เดิม และไปแจ้งย้ายเข้าต่อนายทะเบียนราษฎร์ท้องถิ่นใหม่ แต่ปรากฏว่าบุคคลนั้นยังไม่มีการย้ายที่อยู่ คือยังอยู่ที่เดิมอยู่ ถือว่าบุคคลนั้นยังมีภูมิลำเนาอยู่ที่เดิม และในทางกลับกัน การที่อยู่ แต่ไม่มีเจตนาจงใจจะเปลี่ยนภูมิลำเนา ก็ถือว่าบุคคลนั้นยังมีภูมิลำเนาอยู่ที่เดิม เช่น คำพิพากษาฎีกาที่ ๓๖๑ – ๓๗๔/๒๔๗๕ ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า "ผู้ต้องหาถูกคุมระหว่างต้องหานั้น จะถือว่าเรือนจำเป็นภูมิลำเนาด้วยไม่ได้"

๔. ภูมิลำเนาของบุคคลบางประเภท

ตามธรรมดาแล้วบุคคลทั่วไป สามารถเลือกภูมิลำเนาของตนได้ตามใจสมัคร หรือเรียกได้ว่าภูมิลำเนาโดยพฤตินัย แต่มีบุคคลบางประเภทที่กฎหมายกำหนดภูมิลำเนาให้โดยเฉพาะ เพื่อความสะดวกและตัดข้อยุ่งยากในการหาภูมิลำเนาของบุคคลจำพวกนี้ บุคคลจำพวกนี้ ได้แก่

(๑) ผู้เยาว์และบุคคลไร้ความสามารถ

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๕๑ บัญญัติว่า "ภูมิลำเนาของผู้เยาว์ หรือของบุคคลผู้ไร้ความสามารถนั้น ได้แก่ภูมิลำเนาของผู้แทนโดยชอบธรรม" ผู้แทนโดยชอบธรรม คือผู้ใช้อำนาจปกครองหรือผู้ปกครอง ซึ่งก็ได้แก่ พ่อแม่หรือบุคคลอื่น ผู้เยาว์คือผู้ซึ่งไม่บรรลุนิติภาวะและบุคคลไร้ความสามารถ คือคนวิกลจริตนั่นเอง คือเป็นบุคคลที่ต้องพึ่งผู้อื่น กฎหมายจึงบัญญัติให้ถือภูมิลำเนาของผู้แทนโดยชอบธรรมเพื่อสะดวกในการควบคุม

(๒) ข้าราชการ

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๕๒ บัญญัติว่า "ข้าราชการทั้งปวงนั้น ท่านถือว่าย่อมมีภูมิลำเนา ณ ถิ่นอันเป็นที่ทำการตามตำแหน่งหน้าที่ หากมิใช่เป็นตำแหน่งหน้าที่ชั่วระยะเวลา หรือเป็นเพียงแต่งตั้งไปเฉพาะการครั้งหนึ่งคราวเดียว" ข้าราชการ คือบุคคลที่ได้รับตำแหน่งหน้าที่ให้รับใช้มหาชน ไม่จำกัดว่าต้องเป็นฝ่ายรัฐบาลมอบหน้าที่ให้ หรือทางฝ่ายเทศบาลมอบหน้าที่ให้ ก็เป็นข้าราชการพลเรือน ตำรวจ, ทหาร, หรือพนักงานเทศบาล และข้าราชการเหล่านี้ต้องอยู่ในตำแหน่งหน้าที่เป็นประจำ เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด หรือผู้พิพากษาที่ไปประจำอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ถือว่าจังหวัดที่ไปประจำนั้นเป็นภูมิลำเนา ถึงแม้ว่าจะ

มีครอบครัวอยู่ในจังหวัดอื่นก็ตาม แต่พวกข้าราชการที่ถูกส่งไปปฏิบัติหน้าที่ชั่วคราว หรือชั่วระยะเวลาหนึ่ง เช่น พวกข้าราชการกองตรวจเงินแผ่นดินไปตรวจบัญชีตามจังหวัดต่าง ๆ อาจจะไปอยู่ที่จังหวัดหนึ่ง ๆ เป็นเวลา ๒–๓ เดือนนั้น ภูมิลำเนาไม่ได้เปลี่ยนไปอยู่ที่จังหวัดนั้น ๆ ด้วย

๓. สถานะของบุคคล

สถานะของบุคคล คือฐานะหรือตำแหน่งทางกฎหมายของบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่มีอยู่ในประเทศชาติหรือในครอบครัว และสถานะของบุคคลนี้เป็นเครื่องบอกให้ทราบถึงความสามารถในการใช้สิทธิและปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายกำหนดไว้สำหรับบุคคลที่มีสถานะนั้น ๆ เป็นต้นว่าบุคคลนั้นเป็นเพศชายหรือหญิง, เด็กหรือผู้ใหญ่, เป็นโสดหรือสมรสแล้ว, เป็นคนไทยหรือต่างชาติ เป็นต้น เมื่อเราทราบสถานะของบุคคลนั้นแล้วเราย่อมทราบได้ว่าบุคคลนั้นมีความสามารถในการใช้สิทธิตามกฎหมายอย่างไรบ้าง เช่น เพศหญิงไม่ต้องรับราชการทหาร ชายต้องรับราชการทหาร เป็นต้น

การจดทะเบียนสถานะของบุคคล

การจดทะเบียนสถานะของบุคคลนี้มีกฎหมายบัญญัติให้มีการจดทะเบียนไว้ตั้งแต่เกิดจนตายหลายประการด้วยกันเพราะเมื่อมีการจดทะเบียนแล้วผลทางกฎหมายก็ตามมา เช่น จดทะเบียนคนเกิดก็จะได้ทราบอายุ อันเป็นผลต่อไปในอนาคตเกี่ยวกับเรื่องบรรลุนิติภาวะ หรือการจดทะเบียนสมรสก่อให้เกิดสิทธิในทรัพย์สินระหว่างสามีภริยา ทำให้ความสามารถของภริยาลดน้อยลง เป็นต้น ซึ่งการจดทะเบียนสถานะของบุคคลมีกฎหมายบัญญัติให้มีการจดทะเบียนมีดังต่อไปนี้

๑. การเกิด

ในกรณีที่เมื่อมีคนเกิด ได้มีประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๒๓ ให้ยกเลิกความในมาตรา ๑๑ แห่งพระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎร์ พ.ศ. ๒๔๙๙ และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน "เมื่อมีคนเกิดให้แจ้งการเกิดดังต่อไปนี้

(ก) คนเกิดในบ้าน ให้เจ้าบ้านแจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่เกิดภายในสิบห้าวันนับแต่วันเกิด

(ข) คนเกิดนอกบ้าน ให้มารดาแจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่เกิด หรือแห่งท้องที่ที่จะพึงแจ้งได้ในโอกาสแรก ภายในสิบห้าวันนับแต่วันเกิด ในกรณีจำเป็นไม่อาจแจ้งได้ตามกำหนดให้แจ้งภายหลังได้ แต่ต้องไม่เกินสิบห้าวันนับแต่ที่วันอาจแจ้งได้

การแจ้งตาม (ก) และ (ข) ให้แจ้งตามแบบพิมพ์สูติบัตร"

๒. การตาย

ในกรณีที่เมื่อมีคนตาย พระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎร์ พ.ศ. ๒๔๙๙ บังคับให้แจ้งการตายต่อนายทะเบียนภายใน ๒๔ ชั่วโมง เพื่อนายทะเบียนจะได้จดทะเบียนการตาย

และในกรณีที่ลูกตายในท้อง ตามประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๒๓ ให้ยกเลิกความในมาตรา ๑๕ แห่งพระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎร์ พ.ศ. ๒๔๙๙ และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน "เมื่อลูกตายในท้อง ให้แจ้งดังต่อไปนี้

(ก) ลูกตายในท้องในบ้าน ให้เจ้าบ้านแจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่ลูกตายในท้องนั้น ภายในยี่สิบสี่ชั่วโมงนับแต่เวลาคลอด

(ข) ลูกตายในท้องนอกบ้าน ให้มารดาแจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่ลูกตายในท้องนั้น หรือแห่งท้องที่จะพึงแจ้งได้ในโอกาสแรก ภายใน

ยี่สิบสี่ชั่วโมงนับแต่เวลาคลอด ในกรณีเช่นนี้จะแจ้งต่อพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจที่สะดวกกว่าก็ได้

การแจ้งตาม (ก) และ (ข) ให้แจ้งตามแบบพิมพ์บัตรลูกตายในท้อง

กำหนดเวลาให้แจ้งตาม (ก) และ (ข) ให้นำความในมาตรา ๑๔ วรรคท้ายมาใช้บังคับโดยอนุโลม"

๓. การสมรส

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๔๕๘ บัญญัติว่า "การสมรสตามประมวลกฎหมายนี้จะมีได้เฉพาะเมื่อได้จดทะเบียนแล้วเท่านั้น" ซึ่งก็หมายความว่าถ้ายังไม่จดทะเบียนกฎหมาย ไม่ถือว่ามีการสมรสเกิดขึ้น

๔. การหย่า

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๕๑๔ บัญญัติ "การหย่านั้นจะทำได้แต่โดยความยินยอมทั้งสองฝ่ายหรือโดยคำพิพากษาของศาล" ซึ่งการหย่าโดยความยินยอมของทั้งสองฝ่ายนั้นจะมีผลนับแต่เวลาจดทะเบียนเป็นต้นไป (มาตรา ๑๕๓๑ วรรค ๑) และการหย่าตามคำพิพากษาของศาลจะมีผลแต่เวลาที่คำพิพากษาถึงที่สุด แต่จะอ้างเป็นเหตุเสื่อมสิทธิของบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริตไม่ได้เว้นแต่จะได้จดทะเบียนการหย่านั้นแล้ว (มาตรา ๑๕๓๑ วรรค ๒)

๕. ความเป็นโมฆะของการสมรสและการสิ้นสุดแห่งการสมรส

คำพิพากษาศาลเท่านั้นจะแสดงว่าการสมรสใดเป็นโมฆะ (มาตรา ๑๔๙๕) การสมรสที่เป็นโมฆะไม่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางทรัพย์สินระหว่างสามี-ภริยา (มาตรา ๑๔๙๘) หมายความว่าศาลพิพากษาว่าการสมรสใดเป็นโมฆะมีผลย้อน

มาเสียเปล่าตั้งแต่เริ่มแรก แต่คุ้มครองผ่ายสุจริตไม่เสื่อมสิทธิได้มาเพราะการสมรส (มาตรา ๑๔๙๙)

การสมรสย่อมสิ้นสุดลงด้วยความตาย การหย่าหรือศาลพิพากษาให้เพิกถอน (มาตรา ๑๕๐๑) การสมรสที่เป็นโมฆียะสิ้นสุดลงเมื่อศาลพิพากษาให้เพิกถอน (มาตรา ๑๕๐๒) ศาลเพิกถอนการสมรสได้แต่เฉพาะการสมรสที่เป็นโมฆียะ การสมรสที่ได้มีคำพิพากษาให้เพิกถอนนั้นให้ถือว่าสิ้นสุดลงในวันที่คำพิพากษาถึงที่สุด แต่จะอ้างเป็นเหตุเสื่อมสิทธิของบุคคลภายนอกผู้กระทำการโดยสุจริตไม่ได้ เว้นแต่จะได้จดทะเบียนการเพิกถอนการสมรสนั้นแล้ว (มาตรา ๑๕๑๑)

๖. การรับบุตรบุญธรรม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๕๙๘/๒๗ บัญญัติว่า "การรับบุตรบุญธรรมจะสมบูรณ์ต่อเมื่อได้จดทะเบียนตามกฎหมาย"

๗. การเลิกรับบุตรบุญธรรม

อาจเลิกได้โดยการตกลงกันในระหว่างผู้รับบุตรบุญธรรมกับบุตรบุญธรรมเมื่อใดก็ได้ แต่ต้องจดทะเบียนจึงสมบูรณ์ (มาตรา ๑๕๙๘/๓๑ วรรคแรกและวรรคท้าย) การรับบุตรบุญธรรมย่อมเป็นอันยกเลิกเมื่อผู้รับบุตรบุญธรรมและบุตรบุญธรรมสมรสกัน (มาตรา ๑๕๙๘/๓๒ และมาตรา ๑๕๔๑) หรือโดยคำพิพากษาของศาลซึ่งการเลิกรับบุตรบุญธรรมโดยคำพิพากษาของศาลย่อมมีผลแต่เวลาที่คำพิพากษาถึงที่สุด แต่จะอ้างเป็นเหตุให้เสื่อมสิทธิบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริตไม่ได้เว้นแต่จะได้จดทะเบียนแล้ว (มาตรา ๑๕๙๘/๓๖)

๘. การรับรองบุตร

บุตรที่เกิดจากหญิงที่มิได้สมรสกันถูกต้องตามกฎหมาย ย่อมเป็นบุตรนอกกฎหมายของชาย ไม่มีสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดในฐานะเป็นบุตรของชายผู้เป็นบิดาอันแท้จริง เพื่อประโยชน์ในทางศีลธรรม กฎหมายยอมให้ชายมีสิทธิรับรองบุตรของ

คนได้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๕๔๗ บัญญัติว่า "**เด็กเกิดจากบิดามารดาที่มิได้สมรสกันจะเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายต่อเมื่อบิดามารดาได้สมรสกันในภายหลัง หรือบิดาได้จดทะเบียนว่าเป็นบุตร หรือศาลพิพากษาว่าเป็นบุตร**" และการรับรองบุตรนั้นมีผลโดยชอบด้วยกฎหมายต่อเมื่อถ้าบิดามารดาสมรสกันโดยชอบด้วยกฎหมาย หรือเมื่อบิดาจดทะเบียนเด็กเป็นบุตรให้มีผลนับแต่วันจดทะเบียน หรือถ้าการรับรองโดยการพิพากษา ให้มีผลนับแต่วันที่คำพิพากษาถึงที่สุด แต่จะอ้างเป็นเหตุเสื่อมสิทธิของบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริตไม่ได้ เว้นแต่จะได้จดทะเบียนเด็กเป็นบุตรตามคำพิพากษาแล้ว (มาตรา ๑๕๔๗)

๔. ความสามารถของบุคคล

บุคคลทุกคนเมื่อมีสภาพเป็นบุคคลแล้วย่อมมีสิทธิและหน้าที่ได้ตามกฎหมายดังนั้น บุคคลทุกคนนั้นก็ย่อมใช้สิทธินั้นได้ แต่ในบางกรณีบุคคลบางคนแม้จะมีสิทธิเช่นนั้น แต่ไม่อาจมีความสามารถใช้สิทธิใดเนื่องจากถูกกฎหมายจำกัดความสามารถในการใช้สิทธิซึ่งมีอยู่ ๔ ประเภท คือ

๑. ผู้เยาว์

๒. คนเสมือนไร้ความสามารถ

๓. คนไร้ความสามารถ

ซึ่งจะได้อธิบายเป็นข้อๆ ตามลำดับ

๑. ผู้เยาว์

ผู้เยาว์คือใคร

ผู้เยาว์ คือบุคคลไม่ว่าหญิงหรือชายที่ยังอ่อนในด้านสติปัญญาและร่างกาย ซึ่งกฎหมายถือว่ายังไม่บรรลุนิติภาวะ

ผู้เยาว์บรรลุนิติภาวะเมื่อใด

ผู้เยาว์อาจบรรลุนิติภาวะได้ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ

(๑) **บรรลุนิติภาวะโดยอายุ**

บุคคลย่อมพ้นจากภาวะผู้เยาว์ และบรรลุนิติภาวะเมื่อมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ (มาตรา ๑๙)

(๒) **บรรลุนิติภาวะโดยการสมรส**

ผู้เยาว์ย่อมบรรลุนิติภาวะเมื่อทำการสมรส หากการสมรสนั้นได้ทำเมื่อชายและหญิงมีอายุ ๑๗ ปีบริบูรณ์แล้ว แต่ในกรณีที่มีเหตุอันสมควร ศาลอาจอนุญาตให้ทำการสมรสก่อนนั้นได้ (มาตรา ๒๐ และมาตรา ๑๔๔๘)

เมื่อเราได้ทราบแล้วว่าผู้เยาว์หมายถึงใคร ต่อไปเราจะได้พิจารณาถึงเรื่องความสามารถในการใช้สิทธิของผู้เยาว์ซึ่งอาจแบ่งประเภทของผู้เยาว์ออกได้เป็น ๒ พวกด้วยกัน คือ

๑. ผู้เยาว์ซึ่งไม่มีความรู้สึกผิดชอบเลย ในกรณีเด็กที่คลอดมาใหม่ๆ หรือไร้เดียงสา พูดจายังไม่ได้ หรือเด็กที่มีอายุ ๓–๔ ขอบ วิ่งเต้นพูดจาได้ แต่ยังไม่สามารถแสดงเจตนาได้ย่อมไม่อาจทำกิจการใด ๆ ได้ผู้เยาว์ในระยะนี้จึงไม่มีความสามารถในการใช้สิทธิและในการปฏิบัติหน้าที่โดยสิ้นเชิง กฎหมายจึงได้บัญญัติให้ผู้แทนโดยชอบธรรมเป็นผู้กระทำแทนผู้เยาว์ (มาตรา ๑๕๖๙ และมาตรา ๑๕๖๗)

๒. ผู้เยาว์ซึ่งมีความรู้สึกผิดชอบแล้ว เมื่อผู้เยาว์เติบโตมีอายุ มีความรู้สึกผิดและชอบพอที่จะแสดงเจตนาทำนิติกรรมได้ กฎหมายก็ยอมให้ทำนิติกรรมได้โดยไม่ต้องให้ผู้แทนโดยชอบธรรมทำนิติกรรมใด ๆ แทนเสมอไป แต่เนื่องด้วยผู้เยาว์ซึ่งเป็นผู้อ่อนวัยส่วนมากยังไม่มีความรู้ความชำนาญหรือรู้เท่าทันคนอื่น อาจจะทำนิติกรรมบางอย่างเสียเปรียบแก่คู่กรณีได้ กฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๒๑ จึง

บัญญัติเพื่อควบคุมและคุ้มครองผู้เยาว์ในการทำนิติกรรมใด ๆ ว่า "อันผู้เยาว์จะทำนิติกรรมใด ๆ ต้องได้รับความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรมก่อน บรรดาการใด ๆ อันผู้เยาว์ได้ทำลงปราศจากความยินยอมเช่นว่านั้น ท่านว่าเป็นโมฆียะ" ซึ่งจากมาตรานี้จะเห็นว่า ผู้เยาว์สามารถทำนิติกรรมหรือบรรดาการใด ๆ ได้ ถ้าการกระทำนั้นได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรม คำว่า บรรดาการใด ๆ ตามมาตรา ๒๑ นี้ หมายความถึง นิติกรรมเท่านั้น ไม่รวมถึงนิติเหตุด้วย นิติกรรมคืออะไร ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๑๒ บัญญัติว่า "อันว่านิติกรรมนั้น ได้แก่การใด ๆ อันทำลงโดยชอบด้วยกฎหมายและด้วยใจสมัคร มุ่งโดยตรงต่อการผูกนิติสัมพันธ์ขึ้นระหว่างบุคคล เพื่อจะก่อ เปลี่ยนแปลง โอน สงวน หรือระงับซึ่งสิทธิ" เช่น ผู้เยาว์จะไปทำสัญญาซื้อขายรถยนต์กับบริษัทขายรถยนต์แห่งหนึ่งไม่ได้ เพราะการซื้อขายรถยนต์เป็นนิติกรรมอย่างหนึ่ง ต้องได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรมก่อน ส่วนนิติเหตุนั้นเป็นการกระทำที่มีผลทางกฎหมาย โดยผู้กระทำมิได้มุ่งหวังจะมีผลเช่นนั้น การกระทำละเมิดเป็นนิติเหตุอย่างหนึ่ง ฉะนั้น ผู้เยาว์ต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้ถูกละเมิด แม้ผู้เยาว์จะไม่ได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรมก็ตาม มิหนำซ้ำบิดามารดายังต้องรับผิดร่วมกับผู้เยาว์ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่า ตนได้ใช้ความระมัดระวังและดูแลผู้เยาว์ตามสมควร (มาตรา ๔๒๐ และมาตรา ๔๒๙) เช่น นาย ก. ขับรถด้วยความประมาทไปชนนาย ข. บาดเจ็บ นาย ก. ต้องรับผิดชดใช้ค่าเสียหายในการกระทำละเมิดต่อนาย ข. เป็นต้น

ผู้แทนโดยชอบธรรมคือใคร

ผู้แทนโดยชอบธรรม ได้แก่บุคคล ๒ ประเภทด้วยกัน คือ

(๑) ผู้ใช้อำนาจปกครอง

(๒) ผู้ปกครอง

(๑) ผู้ใช้อำนาจปกครอง เป็นผู้แทนโดยชอบธรรมของบุตร (มาตรา ๑๕๖๙) และผู้ใช้อำนาจปกครอง ได้แก่บิดามารดาหรือบิดาหรือมารดาสุดแล้วแต่กรณี (มาตรา ๑๕๖๖ และมาตรา ๑๕๖๘)

(๒) ผู้ปกครอง เป็นผู้แทนโดยชอบธรรมของผู้อยู่ในปกครอง (มาตรา ๑๕๙๘/๓) และผู้ใช้อำนาจปกครอง ได้แก่ บุคคลอื่นที่ไม่ใช่บิดาหรือมารดาของผู้เยาว์ มีได้ในกรณีที่ผู้เยาว์ไม่มีบิดามารดาเพราะถึงแก่กรรม หรือบิดามารดาถูกถอนการเป็นผู้ใช้อำนาจปกครอง ศาลจะจัดให้มีผู้ปกครองขึ้นได้ (มาตรา ม. ๑๕๘๕ และ ม. มาตรา ๑๕๘๖

ผู้แทนโดยชอบธรรม มีอำนาจในการทำนิติกรรมแทนผู้เยาว์อย่างใด

กล่าวคือ นอกจากผู้แทนโดยชอบธรรมมีอำนาจให้ความยินยอมแก่ผู้เยาว์ในการทำนิติกรรมแล้ว ผู้แทนโดยชอบธรรม ยังมีอำนาจทำนิติกรรมแทนผู้เยาว์อีกด้วย ดังนั้น

ผู้แทนโดยชอบธรรมหมายถึงผู้ใช้อำนาจปกครองหรือผู้ปกครองของผู้เยาว์ มีอำนาจจัดการทรัพย์สินของผู้เยาว์และให้จัดการทรัพย์สินนั้นด้วยความระมัดระวังเช่น วิญญูชนจะพึงกระทำ (มาตรา ๑๕๗๔ และ มาตรา ๑๕๙๘/๓) ย่อมจะต้องเข้าใจว่า มีอำนาจทำนิติกรรมแทนผู้เยาว์ในการจัดการนี้ได้ฉะนั้นผู้แทนโดยชอบธรรมย่อมมีอำนาจทำการและทำนิติกรรมแทนผู้เยาว์แม้ผู้เยาว์ไม่รู้เรื่องหรือไม่รู้เห็นยินยอมด้วยการที่ทำไปนั้นก็ผูกพันผู้เยาว์และผูกพันคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งโดยตรงด้วย ถ้าหากมีจริงอยู่ตามปกติ ผู้แทนโดยชอบธรรมมีอำนาจทำนิติกรรมแทนผู้เยาว์ได้ตามลำพัง เว้นแต่นิติกรรมใดอันหนึ่งเกี่ยวกับทรัพย์สินของผู้เยาว์ดังต่อไปนี้ ผู้แทนโดยชอบธรรมจะทำมิได้ เว้นแต่ศาลจะอนุญาต (มาตรา ๑๕๗๔ และมาตรา ๑๕๙๘/๓)

๑. ขาย แลกเปลี่ยน ขายฝาก จำนอง ปลดจำนองให้แก่ผู้จำนองหรือโอนสิทธิจำนองอสังหาริมทรัพย์ หรือสังหาริมทรัพย์ที่อาจจำนองได้

๒. ก่อตั้งหรือกระทำให้สุดสิ้นลงทั้งหมดหรือบางส่วนซึ่งทรัพย์สินอันเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ตามประมวลกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่น

๓. จำหน่ายหรือก่อข้อผูกพันที่จะให้จำหน่ายไปซึ่งสิทธิเรียกร้องที่มุ่งจะก่อตั้งหรือโอนไปซึ่งทรัพย์สิทธิในที่ดินหรือที่จะทำให้ที่ดินปลอดจากสิทธิดังกล่าว

๔. ให้เช่าอสังหาริมทรัพย์เกินสามปี หรือให้เช่าซื้ออสังหาริมทรัพย์

๕. ขาย หรือแลกเปลี่ยนสังหาริมทรัพย์ที่มีทะเบียนแสดงกรรมสิทธิ์หรือเอกสารแสดงกรรมสิทธิ์ที่ผู้เยาว์ได้มาโดยการรับมรดกหรือโดยการให้โดยเสน่หาจากบุคคลอื่นนอกจากบิดาหรือมารดา

๖. ให้กู้ยืมเงิน

๗. นำทรัพย์สินไปแสวงหาผลประโยชน์ นอกจากในกรณีที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๑๕๙๘/๔ (๑) (๒) หรือ (๓)

๘. ประนีประนอมยอมความ

๙. ให้โดยเสน่หา เว้นแต่จะเอาเงินได้ของผู้เยาว์ให้แทนผู้เยาว์เพื่อการกุศลสาธารณะ หรือการสังคมพอสมควรแก่ฐานานุรูปของผู้เยาว์

๑๐. ไม่รับมรดกหรือการให้โดยเสน่หาซึ่งไม่มีเงื่อนไข หรือค่าภารติดพัน

๑๑. รับหรือไม่รับมรดกหรือการให้โดยเสน่หา ซึ่งมีเงื่อนไขหรือค่าภารติดพัน

๑๒. มอบข้อพิพาทให้อนุญาตตุลาการวินิจฉัย

๑๓. เข้าเป็นผู้ค้ำประกันหรือผู้รับเรือน หรือเป็นผู้ประกันผู้ต้องหา หรือจำเลย หรือนำเอาทรัพย์สินไปเป็นหลักประกัน

ความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรมในการทำนิติกรรมใด ๆ ต้องให้เมื่อใด

ความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรมนั้น ต้องให้ก่อนหรือขณะที่ผู้เยาว์ทำนิติกรรมนั้นเอง การให้ความยินยอมในภายหลัง กฎหมายถือว่าเป็นการให้สัตยาบัน การให้ความยินยอมนั้นกฎหมายไม่ได้กำหนดว่าจะต้องเป็นแบบแผนอย่างไร ดังนั้น ผู้แทนโดยชอบธรรมจะให้เป็นลายลักษณ์อักษรหรือโดยปริยายก็ได้ เช่น นาย ก. พาบุตรผู้เยาว์ไปซื้อรถยนต์ บุตรบอกซื้อรถยนต์ บุตรบอกซื้อคันนั้น นาย ก. พยักหน้า การพยักหน้าของนาย ก. เป็นการแสดงกิริยาที่ถือได้ว่า เป็นการให้ความยิน

ยอมโดยปริยายแล้ว

ความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรมจะมีผลอย่างไร

นิติกรรมใด ๆ ที่ผู้เยาว์กระทำไปโดยไม่ได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรม หรือทำโดยล่าพัง การนั้นเป็นโมฆียะ คือ นิติกรรมนั้นมีผลใช้ได้อยู่จนกว่าจะถูกบอกล้าง จากผู้ไร้ความสามารถก็ดี หรือผู้ได้ทำการแสดงเจตนาโดยวิปริตก็ดี หรือผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้พิทักษ์ หรือทายาทของบุคคลเช่นว่านั้นก็ดี (มาตรา ๑๓๗) เมื่อนิติกรรมนั้นถูกบอกล้างแล้ว ถือว่าเป็นโมฆะมาแต่เริ่มแรก (มาตรา ๑๓๘) และถ้าไม่มีการบอกล้างโมฆียะกรรมนั้นภายในกำหนดหนึ่งปีนับแต่เวลาที่อาจให้สัตยาบันได้ หรือสิบปีนับแต่เมื่อได้ทำโมฆียะกรรมนั้นแล้วก็เป็นอันว่านิติกรรมนั้นสมบูรณ์ใช้ได้ตลอดไป (มาตรา ๑๔๓)

ขอบเขตของคำอนุญาต

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๒๖ บัญญัติว่า "ถ้าผู้แทนโดยชอบธรรมอนุญาตให้ผู้เยาว์จำหน่ายทรัพย์สินเพื่อการอันใดอันหนึ่งอันได้ระบุให้ ท่านว่าผู้เยาว์จะจำหน่ายทรัพย์สินนั้นเป็นประการใด ภายในขอบของการที่ระบุให้นั้นก็ทำได้ตามใจสมัคร อนึ่ง ถ้าได้รับอนุญาตให้จำหน่ายทรัพย์สินโดยมิได้ระบุว่าเพื่อการอันใดผู้เยาว์ก็จำหน่ายได้ตามใจสมัคร" ตามมาตรานี้แบ่งขอบเขตของคำอนุญาตได้เป็น ๒ ประการ

๑. ในกรณีที่ผู้แทนโดยชอบธรรมอนุญาตให้ผู้เยาว์จำหน่ายทรัพย์สินเพื่อการอันใดอันหนึ่งที่ได้ระบุให้ผู้เยาว์ต้องจำหน่ายทรัพย์สินภายในกรอบที่ระบุให้นั้นได้ ตัวอย่าง เช่น ผู้แทนโดยชอบธรรมให้เงินผู้เยาว์หนึ่งพันบาทเพื่อไปซื้อเครื่องเขียน, แบบเรียน ผู้เยาว์สามารถนำเงินจำนวนนี้ไปซื้อเครื่องเขียน, แบบเรียนทุกอย่างได้ตามใจสมัคร จะไปซื้ออย่างอื่นไม่ได้

๒. ในกรณีที่ผู้แทนโดยชอบธรรมให้ผู้เยาว์จำหน่ายทรัพย์สิน โดยมิได้ระบุไว้ว่าเพื่อการอันใด ท่านว่าผู้เยาว์สามารถจำหน่ายทรัพย์สินนั้นได้ตามใจสมัคร ตัวอย่างเช่น ผู้แทนโดยชอบธรรมให้เงินผู้เยาว์หนึ่งพันบาทเป็นรางวัลในการที่ผู้เยาว์สอบไล่ได้ที่ ๑ ของห้อง เพื่อให้ผู้เยาว์ไปซื้ออะไรก็ได้ตามใจสมัคร ผู้เยาว์ย่อมเอาเงินจำนวนนั้นไปจับจ่ายใช้สอยอะไรได้ตามใจสมัคร

หลักกฎหมายที่ว่า ผู้เยาว์จะทำนิติกรรมใด ๆ ต้องได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรม หากขืนทำลงไป กฎหมายบัญญัติว่าให้นิติกรรมนั้นเป็นโมฆียะนั้น ยังมีข้อยกเว้นการทำนิติกรรมบางประเภทที่ผู้เยาว์อาจทำได้โดยลำพังและมีผลสมบูรณ์ตามกฎหมายด้วย ข้อยกเว้นมีดังต่อไปนี้

๑. ผู้เยาว์อาจทำการใด ๆ ได้ทั้งสิ้นหากเป็นเพียงเพื่อจะได้ไปซึ่งสิทธิอันใดอันหนึ่ง หรือเป็นการเพื่อให้หลุดพ้นจากหน้าที่อันใดอันหนึ่ง (มาตรา ๒๒) ตามมาตรานี้ แบ่งนิติกรรมได้เป็น ๒ ประการ

ก. นิติกรรมที่ได้ไปซึ่งสิทธิอันใดอันหนึ่ง ตัวอย่างเช่น เด็กชาย ก. ทำสัญญารับการให้เงินโดยเสน่หาหนึ่งหมื่นบาทถ้วนจากนาย ข. โดยไม่มีเงื่อนไขหรือค่าภาระติดพัน เด็กชาย ก. สามารถทำสัญญารับการให้เงินจำนวนนั้นได้โดยลำพัง

ข. นิติกรรมที่ทำให้ผู้พ้นหน้าที่อันใดอันใดอันหนึ่ง ตัวอย่างเช่น เจ้าหนี้ปลดหนี้ให้ผู้เยาว์ เป็นต้น

๒. ผู้เยาว์อาจทำการใด ๆ ได้ทั้งสิ้นซึ่งเป็นการต้องทำเองเฉพาะตัว (มาตรา ๒๓) ตัวอย่างเช่น นาย ก. ผู้เยาว์อายุ ๑๙ ปี ทำการรับรองบุตรที่เกิดจากนางสาว ข. ผู้เยาว์อายุ ๑๖ ปีว่าเป็นบุตรของตนได้

๓. ผู้เยาว์อาจทำการใด ๆ ได้ทั้งสิ้นซึ่งเป็นการสมแก่ฐานานุรูปแห่งตนและเป็นการอันจำเป็นเพื่อเลี้ยงชีพตามควร (มาตรา ๒๔) ตามมาตรานี้ นิติกรรมที่ผู้เยาว์ทำได้จะต้องเข้าประกอบ ๒ ประการ คือ

(๑) เป็นการสมแก่ฐานานุรูปแห่งตน ซึ่งจะต้องดูถึงฐานะและความเป็นอยู่ของผู้เยาว์แต่ละรายไป

(๒) เป็นการอันจำเป็นเพื่อการเลี้ยงชีพ ซึ่งการเลี้ยงชีพในที่นี้มิใช่เฉพาะเรื่องการกินอยู่อาศัยเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการต่างๆ เพื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ประจำวันด้วย เช่น การนั่งรถเมล์ไปมหาวิทยาลัย ซื้อเครื่องนุ่งห่ม ฯ ล ฯ เป็นต้น

๔. ผู้เยาว์อาจทำพินัยกรรมได้เมื่อมีอายุสิบห้าบีบริบูรณ์ (มาตรา ๒๕) การทำพินัยกรรมนี้เป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคลที่จะแสดงเจตนาโดยกำหนดลงไว้ในพินัยกรรมว่าเมื่อเขาถึงแก่กรรมแล้ว ทรัพย์สินเหล่านั้นจะตกอยู่แก่ผู้ใดบ้าง กฎหมายกำหนดอายุผู้เยาว์ ๑๕ บีบริบูรณ์ โดยคำนึงว่า เมื่อผู้เยาว์มีความรู้สึกผิดชอบพอสมควรแล้วอาจทำพินัยกรรมได้ ถ้าพินัยกรรมซึ่งบุคคลที่มีอายุยังไม่ครบ ๑๕ บีบริบูรณ์ทำขึ้นนั้นผลเป็นโมฆะ (มาตรา ๑๗๐๓)

ผู้เยาว์ประกอบกิจการค้า

กฎหมายบัญญัติว่า ผู้เยาว์ทำกิจการค้าขายรายหนึ่งหรือหลายรายก็ได้ ถ้าผู้แทนโดยชอบธรรมไม่อนุญาต และผู้เยาว์ร้องขอต่อศาลฯ จะมีคำสั่งมอบอำนาจให้ผู้เยาว์ทำกิจการค้าขายได้ก็เมื่อเห็นว่าการนั้นจะเป็นคุณประโยชน์แก่ผู้เยาว์ (มาตรา ๒๗) และเมื่อผู้เยาว์ได้รับอนุญาตให้ทำกิจการค้าขายรายหนึ่งหรือหลายรายแล้ว ในความเกี่ยวพันกับกิจการค้าขายอันนั้น ผู้เยาว์ย่อมมีฐานะเสมือนดังบุคคลบรรลุนิติภาวะนั้น ตัวอย่าง เช่น ผู้เยาว์ได้รับอนุญาตให้เปิดร้านตัดเสื้อ ผู้เยาว์ย่อมมีอำนาจที่จะสัญญาซื้อเครื่องมือในการตัดเสื้อ, เย็บเสื้อ เช่น จักรเย็บผ้า, กรรไกร รวมไปถึงสัญญาซื้อผ้ามาใส่ร้านได้ ซึ่งผู้เยาว์ทำได้เสมือนดังผู้เยาว์เป็นผู้บรรลุนิติภาวะ แต่นิติกรรมหรือการอื่นๆที่ไม่เกี่ยวกับกิจการค้าร้านตัดเสื้อแล้ว ผู้เยาว์ย่อมมีฐานะเป็นผู้เยาว์ตามเดิม คืออยู่ภายใต้การควบคุม การทำนิติกรรมต่างๆ ต้องได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรมก่อนมิฉะนั้น การนั้นเป็นโมฆียะ (มาตรา ๒๑)

ในการอนุญาตให้ผู้เยาว์ทำการค้านั้น ถ้าผู้เยาว์ไม่สามารถจัดการค้าขายนั้นได้ผู้แทนโดยชอบธรรมหรือศาลจะถอดถอนคืนคำอนุญาตเสียก็ได้สุดแล้วแต่กรณี (มาตรา ๒๘)

๒. คนไร้ความสามารถ

บุคคลจะเป็นคนไร้ความสามารถต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์อะไรบ้าง

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๒๘ บัญญัติว่า "บุคคลวิกลจริตผู้ใด ถ้าภริยาสามีก็ดี ผู้บุพการี กล่าวคือ บิดา มารดา ปู่ย่า ตายาย ทวดก็ดี ผู้สืบสันดาน กล่าวคือ ลูก หลาน เหลน ลื้อ ก็ดี ผู้อนุบาล หรือผู้พิทักษ์ก็ดี หรือพนักงานอัยการก็ดี ร้องขอต่อศาลแล้ว ศาลจะสั่งให้บุคคลผู้นั้นเป็นคนไร้ความสามารถก็ได้" ตามมาตรานี้จะเป็นคนไร้ความสามารถนั้น ต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ ๒ ประการ คือ

๑. คนวิกลจริต และ

๒. ศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ

๑. คนวิกลจริต คนธรรมดาสามัญเข้าใจกันว่าคนบ้านั่นเอง ซึ่งการเป็นคนบ้าอาจจะเกิดขึ้นได้หลายทาง เช่น เกิดจากมีจิตไม่ปกติ หรือพวกที่มีสมองพิการ การเป็นคนวิกลจริตที่จะถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถนั้นจะต้องถึงขนาด คือ

(๑) ต้องเป็นอย่างมาก และ

(๒) ต้องเป็นอยู่ประจำ

(๑) เป็นอย่างมาก หมายความว่า เมื่อเกิดอาการเป็นคนวิกลจริตนั้นเป็นอย่างมาก ไม่รู้สึกตัวในการกระทำใดๆเลย หรือไม่มีความรู้สึกผิดชอบใดๆทั้งสิ้นและ

(๒) เป็นอยู่ประจำ การเป็นอยู่ประจำนี้ไม่ได้หมายความว่าจะต้องเป็นคนวิกลจริตตลอด ๒๔ ชั่วโมง หรือตลอดทั้งเดือนหรือปีเท่านั้น แต่การเป็นอยู่ประจำในที่นี้หมายความว่า การเป็นคนวิกลจริตของเขานั้นเป็นอยู่สม่ำเสมอ บ่อยๆก็เข้า

หลักเกณฑ์ที่จะถูกร้องขอให้เป็นคนไร้ความสามารถได้

๒. ศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ เมื่อบุคคลที่มีสิทธิที่จะร้องขอต่อศาลให้สั่งคนวิกลจริตเป็นคนไร้ความสามารถ บุคคลผู้มีสิทธิร้องขอได้แก่

(๑) ภริยาหรือสามีของผู้วิกลจริต

(๒) ผู้บุพการี กล่าวคือ บิดา มารดา ปู่ย่า ตายาย ทวดของผู้วิกลจริต

(๓) ผู้สืบสันดาน กล่าวคือ ลูก หลาน เหลน ล้อของผู้วิกลจริต

(๔) ผู้อนุบาลของผู้วิกลจริต

(๕) ผู้พิทักษ์ของผู้วิกลจริต

(๖) พนักงานอัยการ

ซึ่งเมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งใน ๖ จำพวกนี้ร้องขอต่อศาล ศาลจะสั่งให้คนวิกลจริตนั้นเป็นคนไร้ความสามารถก็ได้ หรือไม่สั่งก็ได้ อยู่ในดุลพินิจของศาล และเมื่อศาลสั่งให้บุคคลใดเป็นคนไร้ความสามารถแล้ว ให้โฆษณาในราชกิจจานุเบกษา จุดประสงค์เพื่อเป็นการโฆษณาให้บุคคลภายนอกทั้งหลายทราบทั่วกัน

ผลของการเป็นคนไร้ความสามารถ

๑. ตกอยู่ในความอนุบาล

๒. ถูกจำกัดความสามารถ

๑. ตกอยู่ในความอนุบาล เมื่อศาลสั่งให้บุคคลใดเป็นคนไร้ความสามารถแล้ว บุคคลนั้นจะต้องอยู่ในความอนุบาล (มาตรา ๓๐) ซึ่งผู้อนุบาลของคนไร้ความสามารถนั้น แบ่งได้เป็น ๒ พวกด้วยกัน คือ

(๑) ถ้าบุคคลไร้ความสามารถนั้นยังมิได้ทำการสมรส ไม่ว่าจะบรรลุนิติภาวะหรือไม่ ให้บิดามารดาเป็นผู้อนุบาล เว้นแต่ศาลจะสั่งเป็นอย่างอื่น (มาตรา ๑๕๘๙)

(๒) ถ้าบุคคลไร้ความสามารถนั้นทำการสมรสแล้ว ให้ภรรยาหรือ

สามีเป็นผู้อนุบาล (มาตรา ๑๕๙๘/๑๕) เว้นแต่ศาลเห็นไม่สมควรให้คู่สมรสเป็นผู้อนุบาลและตั้งบิดาหรือมารดาหรือบุคคลภายนอกเป็นผู้อนุบาล (มาตรา ๑๕๙๘/๑๗)

๒. ถูกจำกัดความสามารถ การใด ๆ อันบุคคลผู้ซึ่งศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถได้ทำลงการนั้นท่านว่าเป็นโมฆียะ (มาตรา ๓๑) การใดๆ นี้ก็คือนิติกรรมนั่นเอง คนไร้ความสามารถไม่อาจทำการใด ๆ อันเป็นนิติกรรมได้เลย ต้องให้ผู้อนุบาลเป็นผู้ทำแทนทั้งสิ้น ม. ๑๕๙๘/๑๕ และ ๑๕๙๘/๑๘ ถึงแม้ว่าผู้อนุบาลจะยินยอมให้คนไร้ความสามารถทำนิติกรรมใด ๆ ก็ตาม นิติกรรมนั้นไม่สมบูรณ์เป็นโมฆียะ

การสิ้นสุดแห่งความเป็นคนไร้ความสามารถ

การเป็นคนไร้ความสามารถย่อมสิ้นสุดลงโดย

๑. คนไร้ความสามารถถึงแก่ความตาย

๒. ศาลมีคำสั่งเพิกถอนคำสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ เมื่อเหตุอื่นได้สิ้นสุดไปแล้ว และเมื่อตัวบุคคลคนไร้ความสามารถนั้นเอง หรือบุคคลที่มีสิทธิร้องขอ ซึ่งได้แก่บุคคล ๖ ประเภทนั้นเองร้องขอต่อศาล ถ้าศาลฟังได้ว่า บุคคลผู้นั้นหายจากการเป็นคนวิกลจริตแล้ว ศาลก็จะถอนคำที่ได้สั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนไร้ความสามารถต่อไป และคำสั่งของศาลถอนคำสั่งเดิมนี้ให้โฆษณาในราชกิจจนุเบกษาด้วย (มาตรา ๓๓)

นอกจากนี้ กฎหมายจะคุ้มครองคนวิกลจริตที่ถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ ในการทำนิติกรรมใด ๆ แล้ว คนวิกลจริตที่ยังไม่ถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถก็ได้รับความคุ้มครองเช่นเดียวกัน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๓๒ บัญญัติว่า "การใด ๆ อันบุคคลวิกลจริตได้ทำลง หากบุคคลนั้นศาลยังมิได้สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถไซร้ ท่านว่าการนั้นจะเป็นโมฆียะต่อเมื่อพิสูจน์ได้ว่าได้ทำลงในเวลาซึ่งบุคคลนั้นวิกลจริตอยู่ และคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งได้รู้แล้วด้วยว่าผู้ทำเป็นคนวิกลจริต" ซึ่งจะเห็นว่า ตามหลักแล้วคนวิกลจริตซึ่งยังไม่ถูกศาลสั่งให้

เป็นคนไร้ความสามารถทำนิติกรรมนั้นสมบูรณ์ จะเป็นโมฆียะต่อเมื่อพิสูจน์ได้ว่า

๑. นิติกรรมนั้นได้ทำในเวลาที่ผู้นั้นวิกลจริตอยู่ และ

๒. คู่กรณีฝ่ายหนึ่งได้รู้แล้วว่า ผู้ทำเป็นคนวิกลจริต

๓. คนเสมือนไร้ความสามารถ

บุคคลจะเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์อะไรบ้าง

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๓๔ บัญญัติว่า "บุคคลผู้ใดไม่สามารถจะจัดทำการงานของตนได้ เพราะกายพิการหรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบก็ดี เพราะความประพฤติสุรุ่ยสุร่าย เสเพลเป็นอาจิณก็ดี เพราะเป็นคนติดสุรายาเมาก็ดี เมื่อบุคคลผู้หนึ่งผู้ใดดังระบุไว้ในมาตรา ๒๙ ร้องขอต่อศาล ศาลจะสั่งให้บุคคลผู้นั้นเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ และสั่งให้ผู้นั้นอยู่ในความพิทักษ์ก็ได้

คำสั่งศาลนั้นให้โฆษณาในราชกิจจานุเบกษา"

ตามมาตรานี้จะเห็นว่า บุคคลที่จะเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถนั้นต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ ๓ ประการ คือ

๑. มีเหตุบกพร่องบางอย่างที่กฎหมายกำหนดไว้

๒. ไม่สามารถจัดทำการงานของตนได้เพราะเหตุบกพร่อง

๓. ศาลสั่งให้เป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ

๑. มีเหตุบกพร่องบางอย่างที่กฎหมายกำหนดไว้ มี ๔ ประการคือ

(๑) กายพิการ หมายถึงร่างกายไม่สมประกอบ เช่น ตาบอด หูหนวก เป็นใบ้ ขาขาด แขนขาด หรือเป็นอัมพาต ไม่คำนึงว่าการเป็นคนพิการนี้จะเป็นมาแต่กำเนิดหรือเป็นภายหลัง เพราะป่วยไข้ เพราะอุบัติเหตุ เพราะสงครามหรือเพราะชราภาพก็ได้ หรือ

(๒) จิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หมายถึงคนที่มีสติฟั่นเฟือน เป็น

โรคจิต หรือสมองพิการ แต่ยังไม่เข้าขั้นคนวิกลจริต คนที่มีสติพึ่นเพื่อนนี้เป็นคนมีสติรู้ผิดชอบอยู่ในเรื่องทั่วไป แต่บางเรื่องเป็นคนที่บ้า ๆ บอ ๆ เช่น บ้าแต่งตัวเป็นต้น หรือ

(๓) ประพฤติสุรุ่ยสุร่าย เสเพลเป็นอาจิณ หมายถึงคนที่ใช้จ่ายทรัพย์สินให้สิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์เกินกว่ารายได้ที่ได้รับ และเป็นอาจิณ หรือ

(๔) ติดสุรายาเมา หมายถึงคนที่เสพสุราหรือพวกของมึนเมาต่าง ๆ เช่น กัญชา เฮโรอินหรือฝิ่น เป็นต้น เป็นอาจิณ จะเว้นไม่เสพเสียมิได้

๒. ไม่สามารถจัดทำการงานของตนเองได้เพราะเหตุบกพร่อง หมายความว่าเมื่อบุคคลใดมีเหตุบกพร่องอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๔ ประการที่กล่าวมาแล้ว ทำให้บุคคลนั้นไม่สามารถจัดทำการงานของตนเองได้ แต่ถ้าหากบุคคลนั้นแม้จะมีเหตุบกพร่อง เช่น ตาบอด แต่สามารถทำงานเป็นพนักงานรับโทรศัพท์ได้ ก็หาเข้าอยู่ในเหตุแห่งการเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถไม่

๓. ศาลสั่งให้เป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ เมื่อบุคคลที่มีสิทธิที่จะร้องขอต่อศาลให้สั่งบุคคลผู้มีเหตุบกพร่องเหล่านั้นเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ บุคคลผู้มีสิทธิร้องขอก็คือบุคคลที่มีสิทธิร้องขอให้คนวิกลจริตเป็นคนไร้ความสามารถนั่นเอง ซึ่งได้แก่สามีภริยาผู้บุพการี กล่าวคือ บิดา มารดา ปู่ย่า ตายาย ทวด ผู้สืบสันดาน กล่าวคือ ลูก หลาน เหลน ลื้อ ผู้อนุบาล ผู้พิทักษ์ หรือพนักงานอัยการ ซึ่งเมื่อศาลมีคำสั่งให้บุคคลใดเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถแล้ว ต้องโฆษณาให้บุคคลภายนอกทราบในราชกิจจานุเบกษา (มาตรา ๓๔)

ผลของการเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ

๑. ตกอยู่ในความพิทักษ์

๒. ถูกจำกัดความสามารถบางชนิด

๑. **ตกอยู่ในความพิทักษ์** เมื่อศาลสั่งให้บุคคลใดเป็นคนเสมือนไร้ความสามารแล้ว บุคคลนั้นจะต้องอยู่ในความพิทักษ์ (มาตรา ๓๔) ซึ่งผู้พิทักษ์ของคนเสมือนไร้ความสามารถแบ่งเป็น ๒ พวกเช่นเดียวกับผู้อนุบาลของคนไร้ความสามารถ คือ

๑. ถ้าบุคคลเสมือนไร้ความสามารถนั้นยังมิได้ทำการสมรส ไม่ว่าจะบรรลุนิติภาวะหรือไม่ ให้บิดามารดาเป็นผู้พิทักษ์ถ้ามีบิดาหรือมารดา ให้บิดาหรือมารดาเป็นผู้พิทักษ์แล้วแต่กรณี เว้นแต่ศาลจะสั่งเป็นอย่างอื่น (มาตรา ๑๕๘๙) และ

๒. ถ้าบุคคลเสมือนไร้ความสามารถนั้นทำการสมรสแล้ว ให้สามีหรือภรรยาของคนเสมือนไร้ความสามารถเป็นผู้พิทักษ์ แต่ว่าถ้ามีผู้ส่วนได้เสียหรือพนักงานอัยการร้องขอศาลอาจตั้งผู้พิทักษ์ได้ในกรณีที่ภรรยาหรือสามีนั้นเป็นผู้ไม่เหมาะสมจะเป็นผู้พิทักษ์ (มาตรา ๑๔๖๓)

๒. **ถูกจำกัดความสามารถบางชนิด** คนเสมือนไร้ความสามารถนี้ มีผลทางกฎหมายคือ เป็นผู้ไม่สามารถทำนิติกรรมบางชนิดที่กฎหมายกำหนดไว้ หรือที่ศาลกำหนดไว้ซึ่งได้แก่

(๑) รับหรือใช้เงินทุน

(๒) ทำสัญญากู้ยืม หรือรับประกัน

(๓) ทำการอย่างหนึ่งอย่างใดเพื่อจะได้มา หรือปล่อยไปซึ่งสิทธิในสังหาริมทรัพย์ หรือในอสังหาริมทรัพย์อันมีค่า

(๔) ทำการอันหนึ่งอันใดด้วยคดีความในศาล เว้นแต่การร้องขอถอนผู้พิทักษ์

(๕) ให้โดยเสน่หา หรือประนีประนอมยอมความ หรือทำความตกลงให้อนุญาโตตุลาการพิจารณาคดี

(๖) รับหรือบอกสละความเป็นทายาท

(๗) บอกปัดไม่รับเมื่อเขาได้ให้โดยเสน่หา หรือไม่รับส่วนทรัพย์มฤดก หรือรับเอาทรัพย์เขาให้ หรือทรัพย์มฤดกอันมีค่าภาระติดพัน

(๘) ก่อสร้าง ปลูกสร้าง ซ่อมแปลง หรือขยายโรงเรือนให้ใหญ่ขึ้น หรือทำการซ่อมแซมอย่างใหญ่

(๙) เช่า หรือให้เช่าทรัพย์สินเป็นสังหาริมทรัพย์มีกำหนดนานกว่าหกเดือน หรือเป็นอสังหาริมทรัพย์มีกำหนดนานกว่าสามปี

(๑๐) นิติกรรมใดซึ่งศาลกำหนดไว้ว่า ต้องได้รับความยินยอมจากผู้พิทักษ์ก่อนจึงจะทำได้

ในการทำนิติกรรมทั้ง ๑๐ กรณีนี้ ถ้าคนเหมือนไร้ความสามารถทำลงโดยไม่ได้รับความยินยอมจากผู้พิทักษ์ก่อน นิติกรรมนั้นตกเป็นโมฆียะ (มาตรา ๓๕)

การสิ้นสุดแห่งความเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ

การเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถย่อมสิ้นสุดลงโดย

๑. คนเสมือนไร้ความสามารถถึงแก่ความตาย

๒. ศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสารถ ในกรณีที่คนเสมือนไร้ความสามารถมีอาการวิกลจริตมากขึ้น อาจถูกบุคคลผู้มีสิทธิร้องขอให้ศาลสั่งให้คนเสมือนไร้ความสามารถ ซึ่งถูกจำกัดความสามารถลงไปอีก

๓. เมื่อศาลสั่งถอนคำสั่งให้เป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ เพราะฉะนั้นไม่มีเหตุบกพร่องอีกต่อไป สามารถจัดทำการงานของตนเองได้แล้ว เมื่อตัวบุคคลเสมือนไร้ความสามารถ หรือบุคคลที่มีสิทธิร้องขอซึ่งได้แก่บุคคลบางประเภท ตามมาตรา ๒๙ นั่นเอง เมื่อศาลสั่งถอนคำสั่งให้เป็นคนเสมือนไร้ความสามารถแล้ว ต้องโฆษณาคำสั่งนั้นในราชกิจจานุเบกษา (มาตรา ๓๓)

การสิ้นสภาพบุคคล

การสิ้นสภาพบุคคลสิ้นสุดลงเมื่อตาย (มาตรา ๑๕) เป็นที่แน่นอนว่าเมื่อบุคคลถึงแก่ความตายลง ทั้งสิทธิและหน้าที่ของเขาก็หลุดพ้นไปยังทายาทผู้รับมรดกต่อไป การตายของบุคคลธรรมดานั้นแบ่งได้เป็น ๒ ชนิด คือ

๑. การตายธรรมดา

๒. สาบสูญ

๑. **ตายธรรมดา** เป็นการสิ้นสภาพบุคคลโดยธรรมชาติ เมื่อบุคคลถึงแก่ความตาย ทั้งสิทธิและหน้าที่ของเขาก็หลุดพ้นไปยังทายาทผู้รับมรดกตั้งแต่วันที่บุคคลผู้นั้นตาย ในบางกรณี ถ้าเกิดมีบุคคลหลายคนถึงแก่ความตายพร้อมกันในเหตุภยันตรายร่วมกัน และไม่ทราบว่าใครตายก่อนหลังไซร้ กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๗ บัญญัติว่า "ถ้าบุคคลหลายคนถึงชีวิตอันตรายในเหตุภยันตรายร่วมกัน และเป็นการพ้นวิสัยจะกำหนดได้ว่าคนไหนถึงชีวิตอันตรายก่อนหลังไซร้ ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าตายพร้อมกัน" บางกรณีในผลทางกฎหมาย เป็นการจำเป็นที่ต้องทราบกำหนดเวลาตายของบุคคล เพราะอาจพัวพันไปถึงการนับอายุความ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๗๕๔ บัญญัติว่า "ห้ามมิให้ฟ้องคดีมรดกเมื่อพ้นกำหนดหนึ่งปีนับแต่เมื่อเจ้ามรดกตาย หรือนับแต่เมื่อทายาทโดยธรรมได้รู้หรือควรได้รู้ถึงความตายของเจ้าของมรดก" และในกรณีที่มีปัญหาเรื่องการตายก่อนตายหลังนี้ บางครั้งมีความสำคัญมากในเรื่องกฎหมายมรดกเกี่ยวกับการรับมรดกของกันและกัน ซึ่งผู้ตายที่หลังย่อมได้รับมรดกของผู้ที่ตายก่อน แต่ถ้าตายพร้อมกันก็จะไม่มีใครได้รับมรดกซึ่งกันและกัน ตัวอย่างเช่น นาย ก. และ นาย ข. เป็นพี่น้องกัน พ่อและแม่ของนาย ก. และนาย ข. ตายหมดทั้ง ๒ คน และมีภรรยาด้วยกันทั้ง ๒ คน แต่ยังไม่มีบุตร นาย ก. และนาย ข. เดินทางไปทำธุรกิจต่างจังหวัดในเวลา

กลางคืนรถได้เกิดอุบัติเหตุ เมื่อมีผู้พบเห็นได้พบว่านาย ก. สิ้นใจตายแล้ว แต่นาย ข. บาดเจ็บสาหัส ได้นำนาย ข. ไปส่งโรงพยาบาล นาย ข. ตายระหว่างทาง การแบ่งทรัพย์มรดกของนาย ก. และนาย ข. ตามกฎหมายมรดกเป็นดังนี้ ทรัพย์มรดกของนาย ก. ได้กับทายาทคือภรรยานาย ก. และนาย ข. น้องชายคนละครึ่ง (มาตรา ๑๖๒๙, มาตรา ๑๖๓๐ และมาตรา ๑๖๓๕) ทรัพย์มรดกของนาย ข. ซึ่งรวมทั้งทรัพย์สินที่เขาได้จากการเป็นทายาทของพี่ชาย คือ นาย ก. ด้วย ก็จะตกแก่ทายาทของเขาซึ่งมีอยู่คนเดียวคือภรรยาของเขา (มาตรา ๑๖๒๙) จะเห็นว่าการที่นาย ข. ตายช้ากว่านาย ก. ทำให้ทรัพย์มรดกของนาย ข. มีมากขึ้น แต่ถ้าในเวลาที่มีผู้พบเห็นอุบัติเหตุนั้นได้พบว่าทั้งนาย ก. และนาย ข. สิ้นใจตายแล้วทั้ง ๒ คน ไม่ทราบว่าใครตายก่อนตายหลัง เมื่อเป็นดังนี้ต้องถือว่า ทั้งนาย ก. และนาย ข. ตายพร้อมกัน (มาตรา ๑๗) ต่างก็ไม่ได้เป็นทายาทซึ่งกันและกัน ไม่มีสิทธิรับมรดกของกันและกัน ทรัพย์มรดกของนาย ก. ก็ตกแก่ทายาทของเขา คือ ภรรยาของนาย ก. ทรัพย์มรดกของนาย ข. ก็ตกแก่ทายาทของเขา คือ ภรรยาของนาย ข. นั่นเอง (มาตรา ๑๖๒๙)

๒. สาบสูญ คือการสิ้นสภาพบุคคลโดยผลของกฎหมาย บุคคลใดที่ถูกศาลสั่งให้เป็นคนสาบสูญแล้วนั้น กฎหมายถือว่าถึงแก่ความตาย (มาตรา ๖๕)

หลักเกณฑ์ของการเป็นคนสาบสูญ

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๖๔ บัญญัติว่า "ถ้าบุคคลใดไปจากภูมิลำเนาถิ่นที่อยู่ และตราบเท่าเจ็ดปีไม่มีใครทราบแน่ว่าเป็นตายร้ายดีอย่างไรเมื่อผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งมีส่วนได้เสีย ฤาพนักงานอัยการร้องขอต่อศาล ๆ จะสั่งให้บุคคลเช่นนั้นเป็นคนสาบสูญก็ได้

วิธีเดียวกันนี้ ท่านให้ใช้ตลอดถึงบุคคลซึ่งได้ไปถึงสมรภูมิแห่งสงครามม

ฤๅไปตกอยู่ในเรือเมื่ออับปาง ฤๅไปตกต้องในฐานะที่จะเป็นภยันตรายแก่ชีวิตประการอื่นใด หากนับเวลาเมื่อสงครามได้สิ้นสุดลงแล้วฤๅนับแต่เมื่อเรืออับปาง ฤๅนับแต่เมื่อภยันตรายประการอื่น ๆ ได้ผ่านไปแล้วนั้น ได้เวลาถึงสามปียังไม่มีใครทราบว่าบุคคลนั้นเป็นตายร้ายดีอย่างไร" จากมาตรา ๖๔ นี้จะเห็นว่า การเป็นคนสาบสูญต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. ต้องไปจากภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่ไม่ได้ข่าวคราวเป็นเวลา ๗ ปี ในกรณีธรรมดา และ ๓ ปีในกรณีพิเศษ

๒, ต้องมีคำสั่งของศาลแสดงสาบสูญ

๑. ต้องไปจากภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่ไม่ได้ข่าวคราวเป็นเวลา ๗ ปีในกรณีธรรมดา และ ๓ ปีในกรณีพิเศษ

ในการจากไปของบุคคลนั้นต้องจากไปโดยไม่มีใครทราบว่าเป็นตายร้ายดีอย่างไรคือไม่แน่นอนว่ายังมีชีวิต ถ้าทราบแน่ชัดว่าบุคคลผู้ที่หายไปนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือตายไปแล้ว ก็จะร้องขอให้บุคคลผู้นั้นเป็นคนสาบสูญไม่ได้ ซึ่งกฎหมายได้กำหนดระยะเวลาแห่งการไม่แน่นอนไว้ ๒ กรณีด้วยกัน คือ

(๑) ๗ ปี ในกรณีธรรมดา คือนับตั้งแต่ไปจากวันที่ออกจากบ้านไปหรือวันที่ส่งข่าวให้ทราบเป็นครั้งสุดท้าย

(๒) ๓ ปี ในกรณีพิเศษ กรณีพิเศษคือกรณีที่บุคคลซึ่งไปถึงสมรภูมิแห่งสงคราม เช่น ทหารไปรบ หรือกรณีที่บุคคลซึ่งไปตกอยู่ในเรือเมื่ออับปาง เช่น ชาวประมงออกไปหาปลา หรือในกรณีที่บุคคลซึ่งไปตกอยู่ในฐานะที่จะเป็นอันตรายแก่ชีวิตประการอื่น เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม ลูกระเบิดลง หรือภูเขาไฟระเบิด เป็นต้น และเวลา ๓ ปี นับแต่เมื่อเรืออับปาง หรือนับแต่ภยันตรายนั้นได้ผ่านพ้นไปแล้ว

๒. ต้องมีคำสั่งของศาลแสดงการสาบสูญ

ศาลจะสั่งก็ต่อเมื่อมีผู้ร้องขอ ผู้มีสิทธิร้องขอในที่นี้ คือ ผู้มีส่วนได้เสีย และพนักงานอัยการ ผู้มีส่วนได้เสียในที่นี้ คือ ผู้มีส่วนได้หรือส่วนเสียในความเป็นความตายของผู้นั้น เช่น บิดามารดา สามีภรรยา หรือบุตร เป็นต้น เจ้าหนี้ เพื่อน ไม่ถือว่าเป็นผู้มีส่วนได้เสีย และเมื่อศาลสั่งให้บุคคลสาบสูญแล้ว ให้โฆษณาในราชกิจจานุเบกษา (มาตรา ๖๗)

ผลของการเป็นคนสาบสูญ

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๖๕ บัญญัติว่า "บุคคลอันศาลได้มีคำสั่งให้เป็นคนสาบสูญแล้วนั้น ท่านให้ถือว่าถึงความตายเมื่อครบกำหนดระยะเวลาดังได้ระบุไว้ในมาตราก่อนนั้น" นั่นก็คือ เมื่อศาลได้มีคำสั่งให้เป็นคนสาบสูญแล้วการเป็นคนสาบสูญไม่ใช่เริ่มแต่วันที่ศาลสั่ง หากเริ่มเป็นคนสาบสูญเมื่อครบกำหนดระยะเวลา ๗ ปีนับตั้งแต่บุคคลผู้นั้นได้หายไปจากภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่ไม่มีใครทราบแน่ว่าเป็นตายร้ายดีอย่างไร หรือ ๓ ปีนับตั้งแต่สงครามสิ้นสุด หรือนับแต่เมื่อเรืออับปาง หรือภยันตรายอื่น ๆ ได้ผ่านพ้นไป ตัวอย่างเช่น เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๙๐ นายแดงไปดูภาพยนตร์พร้อมด้วยประชาชนประมาณ ๒๐๐ คน โรงภาพยนตร์ถูกไฟไหม้หมด มีคนรอดมาเพียง ๓๐ คน นอกนั้นถูกไฟคลอกตาย เป็นการพ้นวิสัยที่จะค้นหาและพิจารณารูปพรรณศพทั้งหมด ในเมื่อไม่เป็นการแน่นอนว่า นายแดงมีชีวิตอยู่หรือตายไปแล้ว เมื่อผู้มีส่วนได้เสียร้องขอ และศาลสั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนสาบสูญ เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๙๐ ดังนี้ ถือว่านายแดงเป็นคนสาบสูญตั้งแต่วันที่ ๒ มกราคม ๒๔๙๓ คือนับตั้งแต่ภยันตรายนั้นผ่านพ้นไป ๓ ปี

เมื่อเป็นคนสาบสูญแล้ว ในทางกฎหมายมรดก ทรัพย์สมบัติทั้งหลายของคนสาบสูญตกเป็นมรดกแก่ทายาท (มาตรา ๑๖๐๒) เว้นแต่ในเรื่องการสมรส การสาบสูญไม่ทำให้การสมรสขาดจากกัน เป็นเพียงเหตุแห่งการฟ้องหย่าเท่านั้น (มาตรา ๑๕๑๖ ข้อ ๕)

การถอนคำสั่งแสดงการสาบสูญ

การที่ศาลสั่งให้บุคคลใดเป็นคนสาบสูญแล้ว แต่ถ้าปรากฏว่าในภายหลังความจริงนั้นยังมีชีวิตอยู่ ศาลอาจสั่งถอนคำสั่งแสดงการสาบสูญนั้นได้ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๖๖ บัญญัติว่า "ถ้าพิสูจน์ได้ว่า บุคคลใดที่สาบสูญนั้นยังคงมีชีวิตอยู่ก็ดี ถาตายในเวลาอื่นผิดไปจากเวลาดังระบุไว้ในมาตราก่อนนั้นก็ดี เมื่อบุคคลผู้นั้นเอง ถาผู้ใดผู้หนึ่งมีส่วนได้เสีย ถาพนักงานอัยการร้องขอต่อศาล ๆ จะต้องถอนคำสั่งแสดงความสาบสูญนั้นให้...." จากมาตรา ๖๖ นี้จะเห็นว่าคนสาบสูญอาจพ้นสภาพการเป็นคนสาบสูญได้ตามหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. ถ้าพิสูจน์ได้ว่า บุคคลที่สาบสูญนั้นยังมีชีวิตอยู่ หรือตายในเวลาอื่นหรือไปจากที่กล่าวในคำร้องขอให้ศาลสั่งสาบสูญ คือผิดไปจากวันที่ครบระยะเวลา ๗ ปี ในกรณีธรรมดาหรือ ๓ ปีในกรณีพิเศษ

๒. เมื่อบุคคลผู้นั้นเอง หรือผู้มีส่วนได้เสีย หรือพนักงานอัยการร้องขอ

๓. ศาลมีคำสั่งถอนคำสั่งให้เป็นคนสาบสูญ คำสั่งของศาลที่เพิกถอนคำสั่งแสดงการสาบสูญนี้ ต้องโฆษณาในราชกิจจานุเบกษาเช่นเดียวกับคำสั่งแสดงการสาบสูญ (มาตรา ๖๗)

ผลของการถอนคำสั่งแสดงการสาบสูญ

การเพิกถอนคำสั่งแสดงการสาบสูญไม่กระทบกระทั่งถึงความสมบูรณ์แห่งการทั้งหลายที่ได้กระทำลงโดยสุจริต ในระหว่างเวลาตั้งแต่ศาลมีคำสั่งแสดงสาบสูญจนถึงเวลาเพิกถอนคำสั่งนั้น อนึ่ง บุคคลที่ได้รับทรัพย์สินมาเนื่องแต่การที่ศาลสั่งแสดงสาบสูญ แต่ต้องเสียสิทธิของตนไปเพราะศาลสั่งถอนคำสั่งแสดงการสาบสูญนั้น จำต้องส่งคืนทรัพย์สินแต่เพียงเท่าที่ยังได้เป็นลาภอยู่แก่ตน (มาตรา ๖๖) ตัวอย่างเช่น แดงได้รับมรดกมาหนึ่งแสนบาทจากการที่นายดำเป็นคนสาบสูญ แดงใช้เงิน

ด้วยความสุจริตโดยไม่รู้ว่า นายคำยังมีชีวิตอยู่ไป ๙ หมื่นบาท เหลือเงินอยู่ ๑ หมื่นบาท ต่อมาศาลได้มีคำสั่งเพิกถอนคำสั่งแสดงการสาบสูญของนายคำ แดงจะต้องคืนเงินเพียง ๑ หมื่นบาทที่ยังเป็นลาภอยู่แก่คนให้แก่นายคำ

หมวด ๒ นิติบุคคล

ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า บุคคลนั้นแบ่งออกได้เป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ บุคคลธรรมดาประเภทหนึ่ง นิติบุคคลอีกประเภทหนึ่ง ทั้งได้ทราบมาแล้วว่า บุคคลคือ สิ่งที่สามารถมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายได้ และมนุษย์ทุกคนย่อมเป็นบุคคล ซึ่งกฎหมายให้ชื่อบุคคลประเภทนี้ว่า บุคคลธรรมดา แต่ลักษณะของบุคคล กล่าวคือ ลักษณะของการสามารถมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายนั้นหามีแต่เฉพาะมนุษย์เท่านั้นไม่ กฎหมายยังให้สิ่งอื่นมีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับบุคคลได้ และให้ชื่อสิ่งนั้นว่าเป็น **นิติบุคคล** "นิติบุคคล" แปลตรงตัวคือ นิติแปลว่า กฎหมาย บุคคลก็คือคน เพราะฉะนั้น นิติบุคคลก็คือ "คนตามบทบัญญัติของกฎหมาย"

จริงอยู่ กฎหมายบัญญัติสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ขึ้นมานั้นก็เพื่อใช้กับมนุษย์หรือบุคคลธรรมดาเท่านั้น ไม่ใช่เพื่อสิ่งอื่นใด แต่การที่บัญญัติให้สิ่งอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์สามารถมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายได้ด้วยนั้น ก็เพื่อความสะดวกและความเหมาะสมต่าง ๆ ในการใช้สิทธิและหน้าที่ของบุคคล กล่าวคือ ในการดำรงชีวิตอยู่บางครั้งบุคคลคนเดียวก็ไม่สามารถทำได้สำเร็จ จำต้องอาศัยบุคคลหลายคนร่วมมือกันเพื่อกิจการใดกิจการหนึ่ง ดังนั้น เพื่อความสะดวกแก่การดำเนินงานของกิจการนั้นหรือของหมู่คนนั้น กฎหมายจึงได้บัญญัติหมู่คนนั้นมีสภาพเป็นนิติบุคคล อาทิเช่น สมาคม, ห้างหุ้นส่วนที่จดทะเบียนแล้ว, บริษัทจำกัด เป็นต้น นอกจากนี้อาจมี

บุคคลหรือคณะคนมีจิตศรัทธาที่จะตั้งกองทรัพย์สินเพื่อเป็นประโยชน์แก่สาธารณะ กฎหมายก็อนุญาตให้ตั้งเป็น **มูลนิธิสภาพเป็นนิติบุคคลได้** ซึ่งนิติบุคคลนี้กฎหมายยอมให้มีสิทธิและหน้าที่แยกออกมาต่างหากจากบุคคลที่รวมเข้ากันจากบุคคลที่เกี่ยวข้องในกองทรัพย์สินนั้น หรือจากบุคคลที่เกี่ยวข้องในกิจการนั้น อาทิเช่น สมาคม, มูลนิธิได้รับอำนาจแล้ว, กระทรวงทบวงกรมในราชการ เป็นต้น อาจเป็นเจ้าของทรัพย์สินได้ อาจทำสัญญาเป็นเจ้าหนี้ได้ เป็นลูกหนี้ได้ อาจแต่งทนายฟ้องความในศาลก็ได้ โดยแยกเป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากบุคคลที่เป็นสมาชิกในสมาคม หรือจากเจ้าหน้าที่ในมูลนิธิ หรือจากข้าราชการในกระทรวงทบวงกรมนั้น ๆ ยิ่งกว่านั้น ใครก็ตามก็อาจทำสัญญาต่อนิติบุคคลได้ หรือจะเป็นโจทก์ฟ้องนิติบุคคลบ้างก็ได้ดุจกัน

ฉะนั้น พอสรุปได้ว่า "นิติบุคคล" คือ บุคคลตามกฎหมายที่สมมุติขึ้นและรับรองให้มีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา หัวข้อในการศึกษานิติบุคคลในที่นี้จะได้แบ่งออกเป็นดังนี้

บทที่ ๑ ประเภทต่าง ๆ ของนิติบุคคล
บทที่ ๒ สิทธิและหน้าที่ของนิติบุคคล
บทที่ ๓ การจัดการนิติบุคคล
บทที่ ๔ ภูมิลำเนาของนิติบุคคล
บทที่ ๕ การสิ้นสภาพของนิติบุคคล

บทที่ ๑

ประเภทต่าง ๆ ของนิติบุคคล

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๖๘ บัญญัติว่า "อันว่านิติบุคคล

นั้นจะมีขึ้นได้ก็แต่ด้วยอาศัยอำนาจแห่งบทบัญญัติทั้งหลายของประมวลกฎหมายนี้ ฤๅกฎหมายอื่น" จากมาตรา ๖๘ จะเห็นว่า นิติบุคคลมีได้โดยประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และมีได้โดยกฎหมายอื่น

สำหรับนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นี้มีบัญญัติในมาตรา ๗๒ ได้แก่

๑. ทบวงการเมือง

๒. วัดวาอาราม

๓. ห้างหุ้นส่วนที่จดทะเบียนแล้ว

๔. บริษัทจำกัด

๕. สมาคม

๖, มูลนิธิได้รับอำนาจแล้ว

0. ทบวงการเมือง คือ กระทรวงและกรมในรัฐบาล เทศาภิบาลปกครองท้องที่ และประชาบาลทั้งหลาย (มาตร ɪ dm) ตัวอย่างเช่น กระทรวงศึกษาธิการ, จังหวัด, เทศบาล, สุขาภิบาล เป็นต้น

๒. วัดวาอาราม คือ วัดในพระพุทธศาสนา ส่วนวัดที่ศาสนาอื่น ๆ จะเป็นนิติบุคคลได้หรือไม่ต้องแล้วแต่กฎหมายพิเศษว่าด้วยการนั้นเป็นเรื่อง ๆ ไป เช่น คำพิพากษาฎีกาที่ ๔/๒๔๙๙ วินิจฉัยว่า สุเหร่าของชาวอิสลามไม่เป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย และนอกจากนี้ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มาตรา ๑๓ กล่าวว่ามี ๒ อย่างคือ

(๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และ

(๒) สำนักสงฆ์

วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเพื่ออุโบสถสังฆกรรมตามเขตส่วนที่กำหนดไว้นั้นย่อมเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย สำนักสงฆ์ยังไม่เป็นนิติบุคคลเพราะยัง

ไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และประกาศตั้งเป็นวัด และหลักเกณฑ์ที่จะขอพระราชทานวิสุงคามสีมาให้แก่สำนักสงฆ์เพื่อจะได้เป็นวัดนิติบุคคลนั้น กำหนดไว้ในกระทรวงออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ลงวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๗ ฉบับที่ ๑

๓. ห้างหุ้นส่วนสามัญ คือ ห้างหุ้นส่วนประเภทซึ่งผู้เป็นหุ้นส่วนหมดทุกคนต้องรับผิดร่วมกันเพื่อหนี้ทั้งปวงของหุ้นส่วนโดยไม่มีจำกัด (มาตรา ๑๐๒๕)

ห้างหุ้นส่วนจำกัด คือห้างหุ้นส่วนสองจำพวก คือ

(๑) ผู้เป็นหุ้นส่วนคนเดียวหรือหลายคน ซึ่งมีจำกัดความรับผิดเพียงไม่เกินจำนวนเงินที่ตนได้รับและลงหุ้นในห้างหุ้นส่วนจำพวกหนึ่ง และ

(๒) ผู้เป็นหุ้นส่วนคนเดียวหรือหลายคน ซึ่งต้องรับผิดร่วมกันในบรรดาหนี้ของห้างหุ้นส่วนไม่มีจำกัดอีกจำพวกหนึ่ง (มาตรา ๑๐๗๗)

ห้างหุ้นส่วนจำกัด กฎหมายบังคับว่าต้องจดทะเบียน (มาตรา ๑๐๗๘) ฉะนั้น ห้างหุ้นส่วนจำกัดจึงเป็นนิติบุคคลเสมอ ห้างหุ้นส่วนสามัญจะจดทะเบียนหรือไม่ก็ได้ ถ้าจดทะเบียนก็มีฐานะเป็นนิติบุคคล

๔. บริษัทจำกัด คือ การที่คณะบุคคลตกลงเข้ากันเพื่อกระทำกิจการร่วมกันด้วยประสงค์จะแบ่งปันกำไรอันจะพึงได้แต่กิจการที่ทำนั้นเช่นเดียวกับห้างหุ้นส่วน ต่างกันตรงที่ว่าการจัดตั้งบริษัทจำกัดต้องมีบุคคลตั้งแต่เจ็ดคนขึ้นไปเป็นผู้เริ่มก่อการ ด้วยเข้าชื่อกันทำหนังสือบริคณห์สนธิ และต้องแบ่งทุนเป็นหุ้นมีมูลค่าเท่า ๆ กัน ผู้ถือหุ้นต่างรับผิดจำกัดเพียงไม่เกินจำนวนเงินที่ตนยังส่งใช้ไม่ครบมูลค่าของหุ้นที่ตนถือเท่านั้น (มาตรา ๑๐๙๖, ๑๐๙๗)

บริษัทจำกัด กฎหมายบังคับให้ต้องจดทะเบียน ฉะนั้น บริษัทจำกัดจึงมีฐานะเป็นนิติบุคคลเสมอ

๕. สมาคม คือการที่บุคคลหลายคนตกลงเข้ากัน เพื่อทำการอันใดอันหนึ่งร่วมกันอันมิใช่เป็นการหาผลกำไรแบ่งปันกัน (มาตรา ๑๒๗๔)

สมาคมจะต้องจดทะเบียน จึงเป็นนิติบุคคลอีกประเภทหนึ่ง

๖. มูลนิธิ ได้รับอำนาจแล้วมูลนิธิ ได้แก่ทรัพย์สินอันจัดสรรไว้เป็นแผนกเพื่อบำเพ็ญทาน การศาสนา วิทยาศาสตร์ วรรณคดี หรือเพื่อสาธารณประโยชน์อื่น ๆ และไม่ได้หมายค้ากำไร (มาตรา ๘๑)

มูลนิธิมีฐานะเป็นนิติบุคคล เมื่อรัฐบาลให้อำนาจแล้ว (มาตรา ๘๕)

สำหรับนิติบุคคลโดยกฎหมายอื่น คือกฎหมายเฉพาะกำหนดให้เป็นนิติบุคคล ซึ่งถ้าจะกล่าวกันตั้งแต่ครั้งดั้งเดิมมาก็ได้แก่ ประกาศพระราชทานอำนาจพิเศษแก่บริษัทแบงก์สยามกัมมาจล ทุนจำกัด ประกาศพระราชทานอำนาจพิเศษแก่บริษัทแม่น้ำโมเตอร์ โบตกำปนีลิมิเต็ด ประกาศพระราชทานอำนาจพิเศษแก่บริษัทรถไฟแม่กลองทุนจำกัด ซึ่งก็หมายความว่าให้อำนาจพิเศษให้เป็นนิติบุคคลนั่นเอง นอกจากนั้นก็มีสหกรณ์ที่ได้จดทะเบียนแล้วเป็นนิติบุคคลตามมาตรา ๑๘ แห่งพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ มิซซังโรมันคาธอลิกเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติว่าด้วยลักษณะฐานะของวัดบาดหลวงโรมันคาธอลิก, สภาจัดบำรุงสถานที่ชายทะเลทิศตะวันตกเป็นนิติบุคคลตามมาตรา ๒ แห่งพระราชบัญญัติการจัดบำรุงสถานที่ชายทะเลทิศตะวันตก พ.ศ. ๒๔๖๙, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นนิติบุคคลตามความในมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๐๐, ราชบัณฑิตสถานเป็นทบวงการเมืองตามมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. ๒๔๘๕ มหาวิทยาลัยรามคำแหงเป็นนิติบุคคลตามมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. ๒๕๑๔ ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น

โดยสรุปแล้ว หมู่คนก็ดี กองทรัพย์สินก็ดี หรือกิจการใด ๆ ก็ดีจะเป็นนิติบุคคลได้ก็โดยอาศัยกฎหมายให้อำนาจหรือกำหนดหรือบัญญัติไว้ให้เป็นนิติบุคคล จะ

เป็นกฎหมายฉบับใด หรือสมัยใดก็ตามที และแม้แต่จะเป็นประกาศ ถ้าประกาศนั้นมีลักษณะเป็นกฎหมาย กล่าวคือเป็นประกาศที่ออกโดยรัฐาธิปัตย์ ให้อำนาจหมู่คนใด กองทรัพย์สินใด หรือกิจการใดเป็นนิติบุคคลไว้แล้ว หมู่คนนั้น หรือกิจการนั้นก็เป็นนิติบุคคลได้

บทที่ ๒

สิทธิและหน้าที่ของนิติบุคคล

โดยเหตุที่นิติบุคคลเป็นบุคคลประเภทหนึ่งตามกฎหมาย ฉะนั้น นิติบุคคลจึงมีสิทธิและหน้าที่ และมีสิ่งประกอบสภาพบุคคล เช่น ชื่อ สัญชาติ และภูมิลำเนาได้อย่างบุคคลธรรมดา อย่างไรก็ตาม นิติบุคคลเป็นเพียงบุคคลที่กฎหมายสมมุติขึ้นเพื่อประกอบกิจการอันใดตามวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลนั้นทั้งเป็นสิ่งไม่มีชีวิตจิตใจอย่างมนุษย์ กฎหมายจึงจำกัดสิทธิและหน้าที่ของนิติบุคคลแยกเป็นสาระสำคัญได้ ๒ ประการ คือ

๑. สิทธิและหน้าที่ภายในขอบวัตถุที่ประสงค์ และ

๒. สิทธิและหน้าที่ซึ่งว่าโดยสภาพจะพึงมีพึงเป็นได้เฉพาะแก่บุคคลธรรมดา

๑. สิทธิและหน้าที่ภายในขอบวัตถุที่ประสงค์

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๖๙ บัญญัติว่า "นิติบุคคลย่อมมีสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ต้องตามบทบัญญัติทั้งปวงแห่งกฎหมายภายในขอบวัตถุที่ประสงค์ของตน ดังมีกำหนดไว้ในข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้ง" ซึ่งหมายความว่า นิติบุคคลที่ได้ระบุไว้ในข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้งว่ามีวัตถุประสงค์เพื่อการใดกฎหมายจำกัดให้มีสิทธิและหน้าที่เกี่ยวกับการนั้นเท่านั้น จะทำการอื่นใดนอกขอบวัตถุ

ประสงค์ที่กำหนดไว้ไม่ได้ เช่น สมาคมที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการกีฬา ย่อมไม่มีสิทธิที่จะดำเนินการเกี่ยวกับการศาสนาหรือการเมือง ฯลฯ

๒. สิทธิและหน้าที่ซึ่งว่าโดยสภาพจะพึงมีพึงเป็นได้เฉพาะแก่บุคคลธรรมดา

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๗๐ บัญญัติว่า "ภายในบังคับแห่งบทมาตราก่อนนี้ นิติบุคคลย่อมมีสิทธิและหน้าที่เหมือนบุคคลธรรมดา เว้นเสียแต่สิทธิและหน้าที่ซึ่งว่าโดยสภาพจะพึงมีพึงเป็นได้เฉพาะแก่บุคคลธรรมดาเท่านั้น" เหตุที่กฎหมายบัญญัติไว้เช่นนี้ก็เพราะเหตุว่านิติบุคคลเป็นบุคคลที่กฎหมายสมมุติขึ้น ไม่มีชีวิตจิตใจ จึงไม่สามารถมีสิทธิและหน้าที่ซึ่งโดยสภาพจะพึงมีพึงเป็นได้เฉพาะแก่บุคคลธรรมดา เช่น ไม่อาจที่จะทำการสมรส ไม่มีหน้าที่รับราชการทหาร ไม่มีสิทธิทางการเมือง ฯลฯ

บทที่ ๓

การจัดการนิติบุคคล

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า นิติบุคคลเป็นสิ่งไม่มีชีวิตจิตใจ จึงไม่สามารถที่จะแสดงเจตนาหรือทำการใดโดยตนเองได้ ดังนั้น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๗๕ จึงบัญญัติว่า "อันความประสงค์ของนิติบุคคลนั้นย่อมแสดงปรากฏจากผู้แทนทั้งหลายของนิติบุคคลนั้น" กิจการของนิติบุคคลจึงจำเป็นต้องมีบุคคลธรรมดาเป็นผู้แทนในการดำเนินงานซึ่งจะได้พิจารณาออกเป็นดังนี้

๑. ผู้แทนนิติบุคคล

b. อำนาจของผู้แทนนิติบุคคล

๓. ความรับผิดของผู้แทนนิติบุคคล

๑. ผู้แทนนิติบุคคล

ผู้แทนของนิติบุคคลอาจมีคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ตามความเหมาะสม เช่น รัฐมนตรีเป็นผู้แทนกระทรวง อธิบดีเป็นผู้แทนกรม เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนวัดวาอาราม หุ้นส่วนหรือหุ้นส่วนผู้จัดการเป็นผู้แทนห้างหุ้นส่วนที่จดทะเบียนแล้ว กรรมการเป็นผู้แทนของบริษัทจำกัด ผู้จัดการเป็นผู้แทนสมาคมหรือมูลนิธิ เป็นต้น เมื่อผู้แทนได้จัดการอย่างใดให้แก่นิติบุคคลภายในขอบวัตถุที่ประสงค์และตามบทบัญญัติของกฎหมายแล้ว การนั้นย่อมผูกพันนิติบุคคล

๒. อำนาจของผู้แทนนิติบุคคล

อำนาจของผู้แทนนิติบุคคลโดยปกติแล้ว ย่อมมีกำหนดไว้ในกฎหมาย หรือในข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้งนิติบุคคลนั้น ถ้ามีผู้จัดการหลายคน และมิได้มีข้อกำหนดไว้เป็นประการอื่น การทำความตกลงต่าง ๆ ในทางอำนวยกิจการให้เป็นไปตามเสียงข้างมาก (มาตรา ๗๗)

ข้อจำกัดหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงอำนาจของผู้แทนของนิติบุคคล จะยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้บุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริตไม่ได้ (มาตรา ๗๘)

ในการอันใดถ้าประโยชน์ของนิติบุคคลกับของผู้แทนขัดกัน การอันนั้นผู้แทนไม่มีอำนาจเป็นผู้แทนของนิติบุคคลนั้น (มาตรา ๘๐)

๓. ความรับผิดของผู้แทนนิติบุคคล

ความรับผิดของผู้แทนนิติบุคคลนี้ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๗๖ บัญญัติไว้ดังนี้

"ผู้จัดการทั้งหลายก็ดี ผู้แทนอื่น ๆ ก็ดี ของนิติบุคคล **หากทำการ**

ตามหน้าที่ได้ทำให้เกิดความเสียหายอย่างหนึ่งอย่างใดแก่บุคคลอื่นโดยมิชอบ ท่านว่านิติบุคคลจำต้องเสียค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายนั้น แต่มีสิทธิจะไล่เบี้ยเอาแก่ตัวผู้เป็นต้นเหตุทำความเสียหายได้ภายหลัง

ถ้าและความเสียหายแก่บุคคลอื่นนั้นเกิดแต่การอันใดอันหนึ่ง ซึ่งมิได้อยู่ภายในขอบวัตถุที่ประสงค์แห่งนิติบุคคลโดยชอบ ท่านว่าสมาชิกหรือผู้จัดการทั้งหลายเหล่านั้นบรรดาที่ได้ออกเสียงลงมติให้ทำการเช่นนั้นกับทั้งผู้จัดการและผู้แทนอื่น ๆ ทั้งหลายบรรดาที่ได้เป็นผู้ลงมือทำการจะต้องรับผิดร่วมกันออกใช้ค่าสินไหมทดแทน"

บทที่ ๔

ภูมิลำเนาของนิติบุคคล

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๗๑ บัญญัติว่า "ภูมิลำเนาของนิติบุคคลนั้นได้แก่ถิ่นที่สำนักงานแห่งใหญ่ ฤาที่ตั้งทำการ ฤาถิ่นที่ได้เลือกเอาเป็นภูมิลำเนาเฉพาะการตามข้อบังคับ ฤาตราสารจัดตั้ง

อนึ่ง ถิ่นที่มีสาขาสำนักงานจะจัดว่าเป็นภูมิลำเนาในส่วนกิจการอันทำ ณ ที่นั้นด้วยก็ได้"

จึงไม่ใช่ด้วยการตายหรือสาบสูญอย่างบุคคลธรรมดา นิติบุคคลอาจสิ้นสภาพไปได้ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งดังนี้

๑. ตามที่ระบุไว้ในข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้ง เช่น นิติบุคคลก่อตั้งขึ้นมีกำหนด ๑๐ ปี เมื่อครบกำหนดเวลานั้นแล้วก็เป็นอันเลิกกันไป

๒. โดยสมาชิกตกลงเลิก เช่น ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล เมื่อผู้เป็นหุ้นส่วนทุกคนตกลงเลิกกิจการแล้ว ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลก็ย่อมเลิกไป

๓. เลิกโดยผลแห่งกฎหมาย เช่น ล้มละลาย

๔. โดยคำสั่งศาลให้เลิก เช่น นิติบุคคลทำผิดกฎหมายว่าด้วยความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ฯลฯ

การสิ้นสภาพนิติบุคคลทำให้สิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ของนิติบุคคลสิ้นไป แต่ถ้ามีทรัพย์สินของนิติบุคคลนั้นเหลืออยู่ ก็มีการโอนกันต่อไปตามตราสารจัดตั้งหรือตามกฎหมายต่อไป